

היסטוריה

העורכים:

עופר אשכנזי, מיכל בירן, רות ג'יניאו, דניאלה דוויק

עורכים אורחים:

יורי פינס ואלכסנדר יעקובסון

גיליון 50 • אדר תשפ"ג

כתב עת של

החברה ההיסטורית הישראלית • ירושלים

מועצת המערכת:

פרופ' סטיבן אשהיים, פרופ' דרור זאבי, פרופ' בנימין נויברגר, פרופ' יוסף קפלן,
פרופ' רנן קצוף, פרופ' אילנה קראוזמן בן-עמוס, פרופ' רון רובין, ד"ר אילן רחום,
פרופ' שולמית שחר, פרופ' אהרן שי

מוזכ"לית החברה ההיסטורית הישראלית: ד"ר צאלה רובל

מרכזת המערכת: מור גלר
עורכת לשון: רחל לבי-הר
הבאה לדפוס: נעה גרינולד-עסיס

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט

מאמרים יש לשלוח למערכת כשהם מודפסים ברווח כפול ומותקנים על פי 'הנחיות להגשת כתבי יד לכתב העת "היסטוריה"' המופיעות באתר האינטרנט של החברה ההיסטורית הישראלית: www.historical.org.il. המערכת מבקשת מן המחברים לשלוח למערכת בדוא"ל קובץ בתכנת וורד בצירוף תקציר אנגלי לכתובת historia@history.org.il.

כתובת המערכת: ת"ד 10477, ירושלים 9110401
טלפון: 02-5650444/5 פקס: 02-6712388
דואר אלקטרוני: historia@history.org.il
אתר אינטרנט: www.historical.org.il

ISSN 0334-4843 • כל הזכויות שמורות לחברה ההיסטורית הישראלית, תשפ"ג

אין להעתיק או להפיץ חוברת זו או קטעים ממנה, בשום צורה ואופן, אלקטרוני או מכני, לרבות צילום או הקלטה, ללא קבלת אישור בכתב מהמוציא לאור

סידור ועימוד: רוגית גלעד • הדפסה: אלקו פרינט, ירושלים

תוכן העניינים

מבוא: היסטוריוגרפיה קדומה במבט השוואתי	יורי פינס ואלכסנדר יעקובסון	5
אבות מדומיינים: הסיפורים שההיסטוריה הרומית מספרת על עצמה	אלן או'גורמן	11
היסטוריוגרפיה סינית קדומה בין תיעוד העבר לחינוך מוסרי	יורי פינס	37
משימתו של ההיסטוריון ביוון הקלאסית	נינו לוראגי	69
אימפריות ללא היסטוריוגרפיה: היסטוריה, אפוס וזיכרון באיראן העתיקה	מיכאל שנקר	95
	ביקורות ספרים	
לתולדות גלגולה של טבעת – או האם דווקא ימי הביניים יכולים ללמד את המערב שיעור בסובלנות? (על איריס שגיר, משל שלוש הטבעות ורעיון הסובלנות הדתית בימי הביניים ובראשית העת החדשה)	אורי צבי שחר	111
חלוקות באימפריה הבריטית: הגישה הטרנס-לאומית (על Arie Dubnov and Laura Robson [eds.], <i>Partitions: A Transnational History of Twentieth-Century Territorial Separatism</i>)	רותם גבע	121
'דם סמיך ודם דליל' במבנה החברתי של אמריקה הלטינית בתקופה הקולוניאלית (על Stuart B. Schwartz, <i>Blood and Boundaries: The Limits of Religious and Racial Exclusion in Early Modern Latin America</i> [<i>The Menahem Stern Jerusalem Lectures</i>])	עמוס מגד	131
	סיכומים באנגלית	V

המשתתפים בקובץ

פרופ' יורי פינס	החוג ללימודי אסיה, האוניברסיטה העברית בירושלים yuri.pines@mail.huji.ac.il
פרופ' אלכסנדר יעקובסון	החוג להיסטוריה, האוניברסיטה העברית בירושלים yakobsona@mscc.huji.ac.il
ד"ר אלן או'גורמן	המחלקה ללימודים קלאסיים והיסטוריה עתיקה, אוניברסיטת בריסטול e.c.ogorman@bristol.ac.uk
פרופ' נינו לוראגי	הפקולטה ללימודים קלאסיים, אוניברסיטת אוקספורד nino.luraghi@classics.ox.ac.uk
פרופ' מיכאל שנקר	החוג ללימודי האסלאם והמזרח התיכון, האוניברסיטה העברית בירושלים michael.shenkar@mail.huji.ac.il
ד"ר אורי צבי שחר	המחלקה להיסטוריה כללית, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב urisha@bgu.ac.il
ד"ר רותם גבע	החוג ללימודי אסיה והחוג להיסטוריה, האוניברסיטה העברית בירושלים rotem.geva2@mail.huji.ac.il
פרופ' עמוס מגד	החוג להיסטוריה כללית, אוניברסיטת חיפה megged@research.haifa.ac.il

תקצירים ומפתחות למאמרים המופיעים בכתב עת זה מתפרסמים בתוך:
Historical Abstracts and America: History and Life

תמונת השער:

האיור משלב חלק מהציור האנונימי 'תלמידי קונפוציוס' (מיוחס לֵיאן לֵי־בֵן, 閻立本, 601–673), מהאוסף של "מוזיאון עיר הבירה" בבייג'ינג, לצד קטע מהטקסט ההיסטורי 'סִי־נִיִן' (繫年, 'רצף שנים') מאוסף קיסמי הבמבוק של אוניברסיטת צ'ינג־חואָה (清華). הכנת האיור: סמדר ברגמן.

ראו במאמרו של יורי פינס על היסטוריוגרפיה סינית קדומה בחוברת זו

עיצוב העטיפה: דודו הראל

היסטוריוגרפיה סינית קדומה בין תיעוד העבר לחינוך מוסרי

יורי פינס

ליאנג צ'י-צ'או (梁啟超, 1873–1929), אחד מבכירי האינטלקטואלים של סין בראשית המאה ה-20, שהיה גם מן הראשונים שהכירו למלומדי סין את יסודות ההיסטוריוגרפיה המערבית, כתב בשלהי הקריירה שלו: 'מכל תחומי הלימוד בסין, היסטוריוגרפיה היא התחום המפותח ביותר; וההיסטוריוגרפיה הסינית היא המפותחת ביותר בעולם'.¹ מבלי לדון בצדקת החלק השני של הטענה, קשה להתעלם מצדקת החלק הראשון. בסין הקיסרית היה לכתובה ההיסטורית מעמד מיוחד. מרבית השושלות דאגו להנציח את קורות קודמותיהן וגם קיימו משרד לכתובת ההיסטוריה השושלתית שהכין תיעוד עשיר עבור ההיסטוריונים של הדורות הבאים. המאמץ הזה הניב את 25 ההיסטוריות השושלתיות שמתעדות בקפידה כל שנה בתולדות המרחב הסיני מ-841 לפנה"ס ועד לתום העידן הקיסרי ב-1912. להיסטוריות הרשמיות האלה יש להוסיף מאות רבות של חיבורים היסטוריים אחרים, החל בהיסטוריות מקומיות, דרך אוספי ביוגרפיות של דמויות חשובות וכלה בהיסטוריות מוסדיות שתיעדו אין ספור פרטים – משינויים בדפוסי המיסוי דרך תולדות המפעלים ההידראוליים ועד תמורות בתלבושת ובתזונה לאורך המאות. העושר הבלתי נדלה של החיבורים האלה אינו מקרי. הכתיבה ההיסטורית בסין הקיסרית נתפסה כבעלת יוקרה אינטלקטואלית מיוחדת במינה. בהיררכיה המסורתית של תחומי הידע ניצבה היסטוריה במקום השני בחשיבותה מייד אחרי היצירות הקונפוציות (שגם הן ברובן היו בעלות אופי היסטורי) ולפני הכתיבה ההגותית והספרותית. לימוד העבר היה למרכיב המרכזי בחינוך של בני העילית ובפרט של הקיסרים ושל בכירי החצר. אין תמה אפוא שמיטב האינטלקטואלים הקיסריים השקיעו

* מאמר זה מבוסס בחלקו על הרצאה שנשאתי בכנס על היסטוריוגרפיה סינית קדומה שנערך בתמיכת הקרן הלאומית למדע והמכון ללימודים מתקדמים בירושלים במאי 2019. אני מודה למשתתפי הכנס ולקוראים של 'היסטוריה' על הערותיהם המועילות. המחקר שעליו מבוסס מאמר זה נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע (מענק מס' 568-19) ועל ידי הקתדרה על שם ליפסון באוניברסיטה העברית.

1 Liang Qichao, *Zhongguo lishi yanjiu fa* 中國歷史研究法 [*Methods of Studying China's History*], Rpt. Shijiazhuang: Hebei jiaoyu 2000 (originally printed 1922), p. 16

שנים רבות מחייהם בחיבור היצירות ההיסטוריות או בכתיבת פירושים וביקורות על החיבורים של קודמיהם.

לעומת העושר הזה של כתיבה היסטורית בתקופה הקיסרית, מיעוט היצירות ההיסטוריות מהתקופה הטרומ-קיסרית בא בהפתעה. אחרי ככלות הכול, המאות שקדמו להקמת הקיסרות הסינית ב-221 לפנה"ס היו העידן הפורה ביותר מן הבחינה האינטלקטואלית; עידן שבו עוצבו יסודות התרבות והפילוסופיה הסינית המסורתית. אולם דווקא מתקופה זו של פוריות הגותית מרשימה הגיע לידינו חיבור אחד בלבד הדומה מבחינת היקפו, סגנון כתיבתו והשפעתו ארוכת הטווח ליצירות ההיסטוריות המרכזיות מן העידן הקיסרי. חיבור זה, ה"דו ג'ואן" (左傳, 'פרשנות [או מסורת] של מר דו'), כה חריג יחסית ליצירות ההיסטוריות וההיסטוריות-למחצה של ימיו, שרבים מהחוקרים המסורתיים והמודרניים כאחד הניחו שהוא חובר או נערך מחדש מאות שנים לאחר תקופת חיבורו המשוערת (המאה החמישית לפנה"ס). ל'יאנג צ'י-צ'או הוא שפסק שבסין לא התקיימה כלל היסטוריוגרפיה לפני סה-מא צ'יין (司馬遷, בערך 145–90 לפנה"ס), אבי הכתיבה ההיסטורית בסין הקיסרית.² הטיעון היה פרובוקטיבי (ונועד להיות כזה), אבל אין ספק שהפער בין העושר של ההיסטוריוגרפיה הקיסרית לדלות של קודמתה ממשי.

בשנים האחרונות שורה של תגליות של כתבי יד היסטוריים והיסטוריים-למחצה מן המאה הרביעית לשנייה לפנה"ס, לצד חומר אפיגרפי אחר (כתובות על כלי הברונזה הפולחניים), מאפשרים לנו לבחון מחדש את ראשיות ההיסטוריוגרפיה הסינית.³ גם התובנות שלנו על ה"דו ג'ואן" ועל טקסטים קדומים אחרים השתנו עד מאוד.⁴ במאמר זה אנסה להציג את התובנות החדשות ואת ההתפתחות המורכבת של הכתיבה ההיסטורית בסין בטרם הפכה לסוגה היוקרתית בתקופה הקיסרית. הדיון שלי יתמקד במתח שבין מחויבות ההיסטוריונים לתיעוד נאמן של העבר לבין רצונם לחנך את קוראיהם – שליטים ובכירי החצר בפרט – להתנהגות מוסרית. הקושי להשיג את שני היעדים גם יחד – האמינות והמסר החינוכי – מסביר לא מעט מן התמורות שחלו באופי הכתיבה ההיסטורית בתקופה הטרומ-קיסרית.

בעמודים הבאים אסקור כמה סוגות של כתיבה היסטורית והיסטורית-למחצה בסין החל בתקופת ג'ואו המערבית (בערך 1046–771 לפנה"ס) דרך תקופת 'האביב והסתיו' (770–453 לפנה"ס) וכלה בתקופת 'המדינות הלוחמות' (453–221 לפנה"ס). אתייחס

2 ליאנג (לעיל, הערה 1), עמ' 24.

3 ראו: Yuri Pines, *Zhou History Unearthed: The Bamboo Manuscript Xinian and Early Chinese Historiography*, New York: Columbia University Press 2020

4 הקוראים העבריים מוזמנים להשוות בין הגישות שמוצגות במאמר זה לבין אלה שהצגתי במאמר הקודם שלי בנושא בעברית: יורי פינס, 'מדיווחים לאלים למניפולציות אידאולוגיות: התפתחות הכתיבה ההיסטורית בסין הטרומ-קיסרית', 'היסטוריה', 4 (תשנ"ט), עמ' 7–35.

לזהות מחברי התעודות ההיסטוריות ולקהל היעד שלהם. כן אמחיש כיצד עליית חשיבותו של הפן הדידקטי בכתיבה ההיסטורית הביאה לנסיגה בעניין במידע לשמו (כלומר כזה שאין לו משמעות חינוכית מיידית). כפי שאראה, התוצאה הלא-מפתיעה של שינוי זה הייתה נסיגה בכתיבה ההיסטורית והפיכת הדיון על אירועי העבר לכלי שרת של הוגים יריבים בתקופת 'המדינות הלוחמות'. רק בעידן הקיסרי, עם שיקום האיזון בין הפן האינפורמטיבי לזה הדידקטי, קיבלה הכתיבה ההיסטורית מחדש את מעמדה המרכזי בתרבות הסינית.

בין תיעוד יבש להמחשת ההשגחה העליונה: ראשיות ההיסטוריוגרפיה בסין

תיעוד אירועי העבר החל בסין כנראה זמן קצר לאחר המצאת הכתב. הכתובות הקדומות ביותר שהגיעו לידינו על גבי עצמות הניבוי (גי'א'ג'וֹן, oracle bone inscriptions, 甲骨文) מתעדות את תהליך ניבוי העתידות שהיה המוקד של חיי הדת בתקופת שושלת שאַנְג (商, בערך 1600–1046 לפנה"ס). על אף קוצרן, יש בכתובות האלה מידע עשיר. למשל:

גְּגֵן עֶרֶךְ נִיבִי בְיוֹם גִּוִּי־חַאִי [היום ה־60 במחזור בן שישים ימים]: האם בעשרת הימים הבאים לא יקרה אסון? המלך פירש [את תוצאות הניבוי]: תהיה צרה. באותם עשרת הימים, ביום גְּרִי־שֶׁן [היום ה־9 למחזור], המחנה המרכזי נפגע.⁵

הכתובת כוללת את כל הפרטים שיהפכו למאפיין העיקרי של הכתיבה ההיסטורית בסין: ציון מדויק של פרטי 'מי, מה, מתי והיכן' (who, what, when, and where). עם זאת, אין מדובר בתיעוד היסטורי לשמו. עצמות הניבוי לא שימשו כחומר לימוד על מאורעות העבר, כי אם — ככל הנראה — ככלי עזר לאימון המלך ומנבאיו המקצועיים ברזי הגדת העתיד.⁶ סביר להניח שתיעוד מאורעות העבר התקיים במקביל — ובלי קשר לעצמות הניבוי שנגנוו בתום השימוש — על חומרים מתכלים (במבוק או משי). תיעוד זה לא הגיע לידינו, אולם

5 מצוטט (בתיקונים קלים) מתוך: Robert Eno, 'Shang State Religion and the Pantheon of the Oracle Texts', *Early Chinese Religion*, 1: *Shang Through Han (1250 BC–AD 220)*, eds. John Lagerwey and Marc Kalinowski, Leiden: Brill 2009, p. 52; המקור הוא כתובת מס' 5807 ב"קובץ כתובות עצמות ניבוי" (甲骨文合集).

6 לצורך העניין חשוב להבדיל בין הניבוי באמצעות העצמות — תופעה שראשיתה בסין כבר בשלהי תקופת האבן (סוף האלף השלישי לפנה"ס) — לבין הרישום של תהליך הניבוי שמופיע רק באמצע המאה ה־13 לפנה"ס. הרישום (אשר כאמור נועד כנראה לאמן את המנבאים ברזי הניבוי) לא הפך מעולם לרכיב המרכזי בתהליך הניבוי עצמו; אדרבה, הוא נזנח זמן קצר לאחר נפילת שושלת שאַנְג, אף שהשימוש בעצמות הניבוי נמשך — גם אם בקנה מידה מצומצם — מאות רבות של שנים.

לכל הפחות ברור שהוא כלל את אילן היוחסין של מלכי שאנג ואולי גם של בתי אב אחרים. המידע על אילן היוחסין המלכותי של שאנג היה לגרעין האמין העיקרי של שחזור תולדות השושלת כאלף שנה לאחר נפילתה בידי סה־מא צ'יין. על השאלה אם בימי שאנג הייתה כתיבה היסטורית מפורטת יותר לא ניתן לתת תשובה חד־משמעית.⁷

הדחת שאנג בידי יורשתה שושלת ג'ואו (周, בערך 1046–255 לפנה"ס) הייתה לאירוע המכונן בהיסטוריה הסינית. לצד שורה של תמורות מרחיקות לכת בתחום הפוליטי, המנהלי והדתי, החידוש המהותי ביותר היה בתפיסת הלגיטימיות השלטונית. בבואם להצדיק את הדחת שאנג גיבשו קברניטי ג'ואו תפיסה דתית־פוליטית־מוסרית חדשה שבמרכזה עומד רעיון המנדט (הצו) השמימי (ט'י־מ'ינג 天命). לפי תפיסה זו, השמיים הם אל עליון נטול פניות וקשוב לרחשי ליבו של העם למטה. כאשר השליט מזניח את תפקידיו, נוהג בשרירות ופוגע בבני העם, טרוניות נתיניו עולות השמימה ואז האל העליון מתערב: הוא לוקח את השלטון מהשושלת שסרחה ומעבירו למועמד ראוי יותר. לפיכך, הדחת שאנג הייתה תגובה לציויי השמימי. אולם גם ג'ואו לא תשלט לעד – את המנדט קשה לשמור. אם שליטי ג'ואו הבאים יתשלטו בשלטונם ויאבדו את תמיכת נתיניהם, המנדט שלהם יפוג.⁸

רעיון המנדט השמימי, אשר לימים היה לעמוד התווך של התרבות הפוליטית בסין הקיסרית, היה חידוש מרשים מן הבחינה הפוליטית והאתית, אולם מן הבחינה הדתית הייתה בו חולשה מהותית. כיצד אפשר ללמוד את הרצון השמימי? שום נביא לא דיבר בשם השמיים; לא היו כוהני דת שפירשו את רצונם, וגם לא כתבי קודש. אפילו לאותות והמופתים השמימיים – אשר שימשו לאורך מרבית ההיסטוריה הסינית כאמצעי להבנת התגובה המיידית של השמיים למעשי האדם – היה ככל הנראה תפקיד שולי בניסיון להבין את הרצון השמימי המופשט בתקופת ג'ואו.⁹ אומנם המלך של ג'ואו נשא בתואר חצי רשמי של 'בן השמיים' והיה ממונה אגב כך על התקשרות עם האל העליון דרך תפילות, אך מעולם לא נטען שיש לו הבנה עילאית של הרצון השמימי. אי לכך, הדרך היחידה לאשש

7 ראו פרטים נוספים אצל: פינס (לעיל, הערה 3), עמ' 12–13 והערות 4–6. כמו כן, ראו: Edward L. Shaughnessy, 'History and Inscriptions, China', *The Oxford History of Historical Writing*, 1: *Beginnings to AD 600*, eds. Andrew Feldherr and Grant Hardy, Oxford University Press 2011, pp. 372–380

8 לדיון בסיסי על רעיון הצו השמימי, ראו: Herrlee G. Creel, *The Origins of Statecraft in China*, 1: *The Western Chou Empire*, University of Chicago Press 1970, pp. 93–100

9 הסיבה לדיון מועט על האותות והמופתים במקורות העומדים לרשותנו מראשית תקופת ג'ואו יכולה להיות רגישות הנושא והעדפת הכותבים שלא להעלותו על הכתב. ראו דיון אצל: Martin Kern, 'Early Chinese Divination and Its Rhetoric', *Coping with the Future: Theories and Practices of Divination in East Asia*, ed. Michael Lackner, Leiden: Brill 2018, pp. 255–288

את קיום ההשגחה השמימית הייתה באמצעות דוגמאות מן העבר. הדחת שְׁאֲנָג בידֵי ג'וֹאוּ הפכה אפוא לאירוע המכונן לא רק בתחום הפוליטי אלא גם בזה הרעיוני והדתי. הניצחון של ג'וֹאוּ נחגג בטקסים מפוארים במקדש האבות של השושלת; הוא הונצח בנאומים שיוחסו לקברניטיה המוקדמים של השושלת ובשירי הלל שפיארו את ההישג ההיסטורי שלהם. הנאומים והשירים האלה – שהיו לגרעין של "ספר התעודות" ו"ספר השירים" הקנוניים – הציגו את הדחת שְׁאֲנָג כהמחשה המושלמת של ההשגחה השמימית.¹⁰ אולם משמעות הדבר הייתה עיקור הדיון על הניצחון של ג'וֹאוּ מכל פרט היסטורי מהימן.¹¹ המסמכים המעטים שתיעדו את האירוע נדחקו לשוליים;¹² את מקומם תפסה הגרסה המתוקנת של המאורעות שהציגה את הניצחון של ג'וֹאוּ כביטוי טהור של עקרון המנדט השמימי. כפי שנאמר באחד המזמורים הדתיים החשובים, 'צאצאי שְׁאֲנָג, / לא ניתן היה את מספרם למנות, / אך לאחר שהוציא האל העליון את המנדט, / הם מייד נכנעו לג'וֹאוּ'.¹³ הפרטים ההיסטוריים בהקשר הזה מיותרים ועלולים לקלקל את הסיפור היפה.

במרוצת השנים – וככל שהשמיים בוששו להמחיש את המשך מעורבותם בחיים הפוליטיים – גבר הצורך למצוא סימוכין נוספים להתערבותם בעבר נגד הרשעים ולצד הצדיקים. בתגובה לצורך זה הוסיפו התועמלנים של ג'וֹאוּ לסיפור ההיסטורי של העברת המנדט משְׁאֲנָג לג'וֹאוּ מקבילה מוקדמת יותר – הסיפור שלפיו שְׁאֲנָג עצמם עלו לשלטון באמצעות לקיחת המנדט של קודמתם, שושלת סְיָא. לפי סיפור זה, סְיָא הייתה לשושלת

10 Martin Kern, 'Bronze Inscriptions, the *Shijing* and the *Shangshu*: The Evolution of the Ancestral Sacrifice during the Western Zhou', *Early Chinese Religion*, 1 (see Lagerwey and Kalinowski n. 5), pp. 143–200

11 בעניין זה אפשר למצוא מקבילות מעניינות בין התייחסות כותבי המסמכים של ג'וֹאוּ להעברת המנדט השמימי לידיה (כלומר האירוע שבו תפקיד האל העליון היה המוחשי ביותר) ליחס של מחברים מקראיים לאירועים שבהם הומחשה ההשגחה העליונה. בשני המקרים היה מתח בין תיעוד האירועים כפי שהתרחשו ובין תיעודם באופן שישרת את המטרה הערכית או הדתית. ובשניהם ביכרו המחברים לרוב את המסר החינוכי על פני הדיוק בשחזור המאורעות.

12 הדוגמה הנדירה של תיעוד לא-אפולוגטי, המתעד את הדחת שְׁאֲנָג כמבצע צבאי עקוב מדם, הוא הפרק 'הלכידה האדירה' (世俘) אשר שרד באסופה הלא-קנונית של מסמכים מתקופת ג'וֹאוּ, "שרידי התעודות של ג'וֹאוּ" (逸周書) סביר להניח שהמסמך כולל את גישות של: Edward L. Shaughnessy, *Before Confucius: Studies in the Creation of the Chinese Classics*, Albany: State University of New York Press 1999, Georgij (Yegor) A. Grebnev, 'לעומת: Эволюция Памяти о Чжоуском: Завоевании Шан на Примере одного Текста [Evolution of Memory of the Zhou Conquest of the Shang – Based on an Example of a Single Text]', *Восток (ORIENTS)*, 4 (2016), pp. 73–106

13 המזמור 'המלך ון' (文王) מ"ספר השירים". לתרגום האנגלי של האסופה, ראו: Arthur Waley, *The Book of Songs*, New York: Grove 1996

כבירה בדומה לְשָׁאֲנָג; אולם אחרי דורות רבים של שליטים טובים סבלה גם היא מעליית עריץ רשע שהגדיש את הסאה. אי לכך, השמיים ציוו על מייסד שושלת שְׁאֲנָג לקחת מסֵיָא את המנדט.¹⁴ במחקר המודרני יש מחלוקת על עצם קיומה של סֵיָא; כך או כך, ברור שמעמדה כשושלת רבת-עוצמה מן הסוג של שְׁאֲנָג וג'אֹו אינו אלא המצאה מאוחרת. המצאה זו הייתה נוחה מאוד. היא הפכה את העברת המנדט מן השליט הרשע ליריב צדיק מאירוע חד-פעמי לדפוס קבוע. שוב, לממציאי הסיפור לא היה חשוב מה קרה במציאות אלא מוסר השכל – הוכחת ההשגחה השמימית אשר בלעדיה לא יהיה אפשר לכוון את השליטים להתנהלות תקינה.

הרצון העז של אחדים מקברניטי ג'אֹו להוכיח את תפקידם הפוליטי האקטיבי של השמיים פתח פֶּתַח להיווצרות סיפורים היסטוריים נוגדי-עובדות (counter-factual narratives). אחת הדוגמאות המובהקות לכך הוא הפרק "נגד העצלות" (וּו יִי 無逸) מ"ספר התעודות" הקנוני. בפרק נטען כי השמיים מאריכים את חייהם ואת כהונתם של המלכים הצדיקים ומקצרים את חיי הרשעים. לטענת הדובר, המלכים הצדיקים של שְׁאֲנָג שלטו עשרות שנים כל אחד. לעומת זאת, בשלהי השושלת החזיקו המלכים העלובים במשרתם 'עשר שנים, או שבע-שמונה שנים, או שש-חמש שנים, או ארבע-שלוש שנים'. הטיעון מגוחך מן הבחינה ההיסטורית: מלכי שְׁאֲנָג האחרונים משלו בממוצע 20–25 שנים כל אחד.¹⁵ זה לא הפריע לעורכי "ספר התעודות" לשמר את המסמך הזה באסופה שלהם. כפי שהם וקוראיהם הבינו היטב, הווסות של העובדות ההיסטוריות לא היו חייבות לערער את המסר המוסרי החיובי שלפיו המלך חייב לדאוג לנתיניו אם ברצונו להאריך ימים על כס השלטון. הטיעונים נוסח הפרק "נגד העצלות" וכמוהו גם המצאת שושלת סֵיָא ממחישים את הסכנה שבהיסטוריה דידקטית. בלהט הוכחת הרעיונות הנעלים היו כותבי ההיסטוריה עלולים להתנתק כליל מהרקע העובדתי. אולם כנגד מגמה זו של כתיבה היסטוריה לא כתיעוד של מה שהתרחש אלא כרישום של מה שצריך היה להתרחש, התקיימה גישה מקבילה וחשובה לא פחות, שלפיה על המדינאים ללמוד את התנהלותם המעשית של קודמיהם ולא רק את ביטויי ההשגחה העליונה. את הציווי הזה אנו רואים כבר באחד הפרקים הקדומים ב"ספר התעודות", 'ההצהרה ל[נסֵיך] קְאֲנָג' (קְאֲנָג גְאֹו 康誥). במסמך זה בכיר

14 Joachim Gentz, 'One Heaven, One History, One People: Repositioning the Zhou in Royal Addresses to Subdued Enemies in the "Duo shi" 多士 and "Duo fang" 多方 Chapters of the *Shangshu* and in the "Shang shi" 商誓 Chapter of the *Yi Zhoushu*', *Origins of Chinese Political Philosophy*, eds. Martin Kern and Dirk Meyer, Leiden: Brill 2017, pp. 146–192

15 Yuri Pines, 'A Toiling Monarch? The "Wu yi" 無逸 Chapter Revisited', ראו: *Origins of Chinese Political Philosophy* (see n. 14), pp. 360–392

קברניטי שושלת ג'ואו, הדוכס מג'ואו (מת בערך ב־1035 לפנה"ס), מצווה על אחיינו שהופקד לשלוט בבירה העתיקה של שאַנג אשר נתיניה זה עתה מרדו בשלטון ג'ואו: 'בלכתך לשלוט [בנחלתך] דרוש כיצד המלכים רבי החוכמה של ין [שאַנג] הגנו על בני עמם והעניקו להם שלטון תקין'.¹⁶ בהקשר הזה הניסיון המעשי של מלכי שאַנג הוא אשר צריך להילמד ולא העקרונות המופשטים של הצדק השמימי. ראייה זו מחזקת את הצורך לתעד את מעשי השליטים הקודמים והנוכחיים כחומר עזר למדינאי העתיד שיעמדו בפני בעיות דומות. מן הסתם תיעוד זה אמור להיות אמין, שאם לא כן ערכו המעשי ייפגם.

תיעוד מדוקדק של אירועי העבר לא נועד רק למטרות הלימוד והפקת הלקחים. היו לו גם מטרות אחרות, ובפרט הנצחת הישגיהם של בכירי האצילים בשירות מלכי ג'ואו. ההישגים האלה – בין בשדה הקרב ובין בהצטיינות מנהלית – היו בסיס להענקת זכויות תורשתיות לאציל. הרישומים על הסיבה להצטיינות ועל הפרס שהוענק בעבורה נשמרו בארכיונים של בית האב וגם של בית המלוכה. אף כי התעודות המקוריות לא שרדו את פגעי הזמן, קטעים מאחדות מהן הונצחו על כלי ברונזה פולחניים שהושמו במקדש האבות ובקברו של האציל. מהתעודות האלה אנו למדים על מסורת של תיעוד קפדני ביותר, בפרט של מערכות צבאיות. ראו למשל קטע מהכתובת הארוכה על מערך הפעמונים מקברו של רוזן ששמו סו ממדינת ג'ין (晉侯蘇) מראשית המאה השמינית לפנה"ס:¹⁷

היה זה בשנה ה־33 [לשלטון המלך]. המלך אישית יצא לסיוור בארצות המזרח וארצות הדרום. בחודש הראשון, לאחר מולד הירח, ביום וזיו [היום ה־55 במחזור], יצא המלך מ[בירתו] דְוֶנְג־ג'ואו. בחודש השני, לאחר הירח המלא, ביום גִי־מָאוּ [40], הגיע המלך ל[בירתו המזרחית] צְ'י־גִי־ג'ואו. בחודש השני, לאחר דעיכת הבהירות [של הירח], ביום רְי־יֶן [39], המשיך המלך מזרחה. בחודש השלישי, בעת דעיכת הבהירות, הגיע המלך לְחָאן וחילק את כוחותיו. המלך אישית פקד על הרוזן של ג'ין, סו: 'הובל את צבאותיך שמאלה, חצה את הנהר [?] ואחר כך חצה את הנהר [?] צפונה ותקוף את ה־י של סו (蘇夷). הרוזן של ג'ין, סו, ערף 120 ראשים ושבה 23 שבויים. המלך הגיע אל מבצר סו'. המלך אישית בחן מרחוק את צבאותיו. המלך הגיע למחנהו של הרוזן סו. המלך ירד ממרכבתו, עמד עם פניו דרומה ופקד אישית על הרוזן סו: 'תקוף את המבצר סו' מהפינה הצפונית־מערבית'.

16 מצוטט מתוך "ספר התעודות": *Shangshu jin guwen zhushu* 尚書今古文注疏 [New and Old text of the *Canon of Documents* with glosses and sub-glosses], compiled by Sun Xingyan 孫星衍 (1815), rpt. Beijing 1998, p. 361

17 לדיון ולתרגום המלא ראו: Shim Jae-hoon, 'The "Jinhou Su bianzhong" Inscription: and Its Significance', *Early China*, 22 (1997), pp. 43–75

כתובת ארוכה זו הועתקה אל דופנות הפעמונים מהתעודות שקרוב לוודאי היו עוד יותר מפורטות (במהלך ההעתקה אף חל בלבול בין קיסמי הבמבוק שגרם לכך שהיום ה-40 במחזור תועד לפני היום ה-39). נראה שרשמי החצר של ג'ואו (או גם רשמים של הרוזן של ג'ין) התלוו אל המסע הצבאי לכל אורכו. הרשמים תיעדו את המסע בפורטרוט, כדי שבתום המסע יהיה אפשר לשמור את תמצית הרישום לתיעוד הישגיו של הרוזן של ג'ין ולתיעוד הפרסים שהורעפו עליו (הפרסים האלה מפורטים בסוף הכתובת דלעיל). התיעוד חסר כל מרכיב ספרותי או אידאולוגי. הקרבות מתוארים ביבשושיות ביוקרטיט ומלווים בפירוט רב בנוגע ל'מי, מה, מתי והיכן'. לעומת זאת, בולטת בהיעדרה השאלה 'מדוע' (why); מה הייתה הסיבה למסע העונשין של המלך נגד בני ה'י במזרח? מה היו השפעות המלחמה? אילו לקחים אפשר להפיק מהמבצע? המתעדים מתעלמים מהשאלות הגדולות האלה. התיעוד שלהם אינו כתיבה היסטורית שנועדה לפרש את העבר, לעמוד על הסיבות להצלחה או כישלון, לא כל שכן להפיק לקחים מוסריים ממנו. הפן הדידקטי כאן נעדר כליל. זו דוגמה מובהקת של היסטוריה אינפורמטיבית טהורה.

'המשמעות הגדולה במילים נסתרות': "דברי ימי האביבים והסתווים"

בשנת 771 לפנה"ס קרסה שושלת ג'ואו המערבית לאחר שספגה מכה כפולה הן מצד נסיכים מורדים מבית הן מצד פולשים מבחוץ. היא שרדה יותר מחמש מאות שנה בבירה המשנית במזרח, אך מעולם לא שיקמה את מעמדה. לפי עקרון המנדט השמימי, השושלת הכושלת הייתה אמורה להיות מוחלפת בידי שושלת אחרת, אך זאת לא קרה. בהדרגה הלכה האמונה בהשגחה השמימית והתערערה, והמושג 'מנדט השמיים' נדחק לשולי השיח הפוליטי עד לימי השושלת הקיסרית השנייה, ח'אן (漢) 206/202 לפנה"ס – 220 לספירה). למדינאי עידן ג'ואו המזרחית (770–255 לפנה"ס) היה ברור: את הפתרון לבעיות הפוליטיות יש לחפש בעולם של מטה. תבונה זו חיזקה את חשיבות ההיסטוריה כראי שדרכו המתבונן יוכל ללמוד מטעויות קודמיו ומהישגיהם ולשפר אגב כך את מדיניותו בהווה.

שלוש מאות השנים שלאחר נפילת שושלת ג'ואו המערבית הן התקופה היחידה בתולדות סין הנושאת את שמו של ספר היסטורי – 'תקופת האביב והסתיו'. היצירה שנתנה לתקופה זו את שמה, "דברי ימי האביבים והסתווים" (צ'וֹרְצ'וֹ 春秋, להלן: "האביבים והסתווים") זכתה למעמד קנוני. עד לראשית המאה ה-20 רבים ראו בה את מורשתו החשובה של קונפוציוס (קונג־דֶּה 孔子, 551–479 לפנה"ס), המפורסם בהוגי סין. על פי הסיפור שהתגבש במאה הרביעית לפנה"ס, קונפוציוס ערך את דברי הימים של מולדתו, מדינת לוֹ 魯, והטמין בהם את 'המשמעות הגדולה במילים נסתרות' (וִיֵיאַן 韜 言). 'המשמעות הגדולה' מתייחסת הן לערכים הפוליטיים הטמונים כביכול ביצירה הן – בעיקר – לשיפוט של דמויות היסטוריות. לשיפוט זה הייתה לכאורה השפעה

היסטוריוגרפיה סינית קדומה

כבירה. אחד מממשיכיו החשובים של קונפוציוס טען שפרסום "האביבים והסתווים" גרם לכך ש'נתינים קשי עורף ובנים סוררים ידעו פחד'.¹⁸ לימים תרם הפירוש הזה ל"האביבים והסתווים" לביצור מעמדה של הכתיבה ההיסטורית כדפוס היעיל לשיפוט המדינאים. מידת התערבותו של קונפוציוס בתוכני "האביבים והסתווים" שנויה במחלוקת, אולם בקשר לדיון הנוכחי יש לסוגייה זו חשיבות מועטה. מן הראוי לראות ב"האביבים והסתווים" לא יצירה קנונית בעלת משמעות נסתרת, אלא תוצר של רשמי החצר של מדינת לו. די במבט ראשוני לגלות שמדובר באחת היצירות המוזרות בתולדות הכתיבה ההיסטורית בסין, אם לא בעולם. נדגים זאת במשפטי הפתיחה של היצירה, השנה הראשונה לדוכס ין של לו (שנת 722 לפנה"ס):

1. שנה ראשונה, אביב, החודש הראשון ללוח המלכותי.
2. החודש השלישי: הדוכס שלנו ויִי־פ'ו מ[מדינת] ג'ו כרתו ברית ב[עיר] מְהָה.
3. קיץ, החודש החמישי: האדון של גְּוֹנְג גבר על דוֹאָן ב[עיר] יָאן.
4. סתיו, החודש השביעי: המלך השמימי [המלך של ג'וֹאוֹן] שלח אלינו את שרו הבכיר סוֹיָאָן להביא את פריטי הקבורה עבור הדוכס חוֹי [המנוח] ועבור ג'וֹנְג־דְּוֹהָה.
5. בחודש התשיעי כרתנו ברית עם מנהיג [מדינת] סוֹנְג ב[עיר] סוֹ.
6. בחורף, בחודש השנים־עשר, האדון של ג'וֹאי הגיע [לחצר של לו].
7. בן של הדוכס, יִי־שָׁה, נפטר.¹⁹

שבעת הפריטים של השנה הראשונה ממחישים היטב את סגנון "האביבים והסתווים". ראשית, לפנינו דוגמה מובהקת של היסטוריה אינפורמטיבית. המשפטים הקצרים כוללים מידע בסיסי על 'מי, מה, מתי והיכן'. מרבית האירועים נוגעים בחיי החצר של מדינת לו, אולם מדווחים גם אירועים חשובים מחיי המדינות השכנות (כגון מלחמת הירושה במדינה גְּוֹנְג, בפריט מס' 3). מספר הדיווחים השנתיים אינו גבוה (רק לעיתים רחוקות הוא עולה על 10); אבל אירוע אחד לפחות מדווח בכל עונה. גם אם לא התרחש בעונה החולפת שום מאורע משמעותי, "האביבים והסתווים" ירשמו את שם העונה והחודש הראשון בה (למשל, 'קיץ, החודש הרביעי'; 'סתיו, החודש השביעי'). מפרשנות ה"דוֹזוֹ ג'וֹאָן" (הנדונה להלן) אנו למדים שהאירועים הראויים לדיווח ב"האביבים והסתווים" נבחרו בקפידה ממאגר רחב יותר של רישומים. כדי להיכלל בכווניקה הרשמית, באירועי פנים נדרשה השתתפותו האישית

¹⁸ "מְנְג־דְּוֹהָה" 91. מצוטט מתוך: דן דאור (מתרגם), "מנג־דוה", ירושלים: ביאליק 2009.
¹⁹ כל הציטוטים מ"האביבים והסתווים" ומה"דוֹזוֹ ג'וֹאָן" הם על פי: Stephen W. Durrant, Li Wai-ye, and David Schaberg (trans), *Zuo Tradition / Zuozhuan Commentary on the 'Spring and Autumn Annals'*, Seattle: University of Washington Press 2016. מקובל, אני מציין רק את שנת הדוכס של לו ואת מספר הפריט ברישום של אותה השנה.

של הדוכס של לו או לפחות האישור שלו לפעילות מסוימת; בענייני חוץ נדרש דיווח רשמי מצד אחת המדינות המעורבות על הסכם, ברית, מלחמה או הפיכה. על אמיתות הדיווחים תעיד העובדה שליִקויי החמה המדווחים ב"האביבים והסתווים", רובם ככולם, אכן התרחשו במועד המדווח (במקרים יחידים של אי-התאמה נראה כי חל שיבוש בקיסמי הבמבוק שעליהם נרשמו הדיווחים במקור).²⁰

שנית, למרות אופייה האינפורמטיבי, הכתיבה ב"האביבים והסתווים" מאופיינת בלקוניות קיצונית. הרישומים אינם מסבירים כלל את הרקע למאורעות המדווחים, את הקשר הסיבתי ביניהם (אם קיים), וגם ממעטים בפרטים על אודות דמויות (למשל אין דרך לדעת ש'דואן' [בפריט מס' 3] הוא אחיו הצעיר המרדני של שליט ג'נג). לתמצות הקיצוני הזה מתוסף פן נוסף המקשה על הקוראים: ניסוחים ייחודיים של הדיווחים הופכים אותם לבלתי נהירים עבור קוראים שאינם אמונים על רזי ההתנסחות של רשמי החצר. למשל, מהי משמעותו של רישום מס' 1 המודיע על בואו של החודש הראשון ללא שום מידע נוסף? הדברים נראים תמוהים לא רק לקוראים המערביים המודרניים אלא גם לקוראים הסינים המסורתיים. למשל, המלומד חוּאָן טָאן 桓譚 (בערך 20 לפנה"ס–56 לספירה) העיר: 'אילולא התקיימה הפרשנות ["דזו ג'ואן"] ליצירה הקנונית ["האביבים והסתווים"], הרי אפילו הסתגר החכם בביתו למשך עשור שלם ועלעל ביצירה הקנונית, לא היה עולה בידו להבינה'.²¹

הפרשנויות אכן הכרחיות להבנת "האביבים והסתווים", והן נלוו לטקסט האניגמטי הזה זמן קצר לאחר ראשית הפצתו ברבים (הפצה זו, ייתכן מאוד שאכן קשורה בקונפוציוס או בתלמידיו). מהפרשנויות האלה אנו למדים, למשל, כיצד להבין את רישום מס' 1 לעיל. הרישום הראשון בשנה הראשונה של הדוכס החדש היה אמור לכלול במצב עניינים רגיל את המשפט 'הדוכס עלה על כס השלטון'. העלמת משפט זה מרמזת שעלייתו של הדוכס ין לא הייתה תקינה (הוא עלה ספק כעוצר ספק כמחליף לאחיו למחצה שהיה אמור לרשת את כס השלטון). מדובר במידע מהותי שלא ניתן להבין מקריאת "האביבים והסתווים" לבדם. הוא הדין בדיווחים רבים שבהם הטקסט משתמש בניסוחים תמימים לכאורה כדי להסתיר אירועים לא נעימים מחיי מדינת לו. למשל, הירצחם של כמה מדוכסי לו אינו מדווח במישרין (כפי שנהוג כשנרצחו נסיכים בממלכות אחרות) אלא מוסתר מאחורי הדיווח הסתמי שלפיו 'הדוכס [שלנו] הלך לעולמו'. גם כאשר הטקסט מבטא שיפוט של האירוע, נדרשת היכרות

20 לליקויי חמה, ראו: Guan Liyan 關立言, 'Chunqiu rishi sanshiqi shi kao 春秋日食三十七事考 [Thirty seven cases of sun eclipses in Chunqiu]', *Shixue yuekan 史學月刊* [Journal of Historical Science], 2 (1998), pp. 95–100

21 *Xin jiben Huan Tan 'Xin lun' 新輯本桓譚新論* [Newly collated 'New discourses' by Huan Tan], collated by Zhu Qianzhi 朱謙之, Beijing: Zhonghua shuju 2009, ch. 9, p. 39

עם נוסחאותיו כדי להבין את השיפוט הנרמז. למשל, הרישום 'ג'א'ו דון מג'ין רצח את שליטו 'יִי־גָאוּ' (שנה 2 לדוכס סוֹאָן) כולל שני מסרים שיפוטניים. האחד גלוי למדי: האשמת השר ג'א'ו דון (趙盾) ברצח השליט (בפועל, אגב, ג'א'ו לא רצח את השליט כמו ידיו אך נשא באחריות על הרצח). המסר האחר סמוי יותר: ציון שמו הפרטי של הדוכס שנרצח ('יִי־גָאוּ') מרמז על היות הדוכס אשם במר גורלו. כמו ברישום מס' 1, ברור שללא פרשנויות מפורטות אי אפשר להבין את המסר הנסתר של "האביבים והסתווים".²²

מי היה קהל היעד של "האביבים והסתווים"? לדעתי, הטקסט הזה, שרב בו הנסתר על הגלוי, לא יועד במקור לבני העילית המשכילה. כפי שניסיתי להראות במחקרים אחרים, ייתכן מאוד ש"האביבים והסתווים" מבוסס על דיווחים עונתיים לרוחות האבות של דוכסי לו. הדיווחים האלה הוצבו במקדש האבות של מדינת לו כדי לעדכן את האבות על האירועים המרכזיים בחיי מדינתם ובחיי המדינות האחרות שעמן היו למדינת לו יחסים הדוקים. מסורת דומה הייתה גם במדינות אחרות במרחב התרבותי של ג'ואו.²³ הכרוניקות הדתיות האלה לא היו סודיות, אך גם לא זכו לתפוצה רחבה: מה'דוֹ ג'ואַן' אנו למדים שרשמי החצר של לו הציגו את הנוסח הקדום של "האביבים והסתווים" לאורח מכובד ממדינת ג'ין כאות להוקרה מיוחדת.²⁴ אם ההערכה שלי נכונה, הרי בחירתו של קונפוציוס (אם אכן מדובר בבחירתו־שלו) להפיץ את הכרוניקה היבשה של מדינתו בקרב העילית הלמדנית היה צעד נועז ששינה באחת את ייעודם של "האביבים והסתווים". כמסופר, קונפוציוס היה מודע היטב לנועזות שבצעדו זה ומשום כך אמר: 'אם יבינו אותי, כלום לא בגלל "האביבים והסתווים"? ואם יגנו אותי, כלום לא בגלל "האביבים והסתווים"?'²⁵

אם קונפוציוס אכן היה אחראי להפצתם של "האביבים והסתווים", מה הייתה מטרתו? ספק רב אם היה חשוב לו לשמר פרטים שוליים מחיי מדינת לו והמדינות השכנות שממלאים את חלק הארי של הרישומים ב"האביבים והסתווים". לעומת זאת, ייתכן שהוא נמשך לכרוניקה הלקונית הזו בשל הקפדתה על הנורמות הטקסיות העתיקות של שושלת ג'ואו. הנורמות האלה נועדו לקבע את ההיררכיה הפוליטית והחברתית כפי שגובשה לקראת המאה התשיעית לפנה"ס, בין היתר באמצעות הבדלה ברורה בין דרגות האצולה. ההיררכיה

22 ראו פרטים אצל: פינס (לעיל, הערה 4), עמ' 15–19.

23 Yuri Pines, 'Chinese History-Writing Between the Sacred and the Secular', *Early Chinese Religion*, 1 (see Lagerwey and Kalinowski n. 5), pp. 318–323. מסורת דומה של כתיבת כרוניקות שהושמו במקדשים או נחקקו על אבני פינה של מקדשים וכווננו אל האלים יותר מאשר אל בני אדם התקיימה גם במצרים הקדומה ובאשור. ראו: John Baines, 'Ancient Egypt', *The Oxford History of Historical Writing*, 1: *Beginnings to AD 600* (see Feldherr and Hardy n. 7), pp. 57–59; Mario Liverani, 'Later Mesopotamia', *Ibid.*, pp. 34–36.

24 "דוֹ ג'ואַן", ג'א'ו 2.1. ראו לעיל, הערה 19.

25 "מְגִי־דוֹה" 91, דאור (לעיל, הערה 18); התרגום מצוטט בתיקונים קלים.

הזו התערערה בימי 'האביב והסתיו', למגינת ליבו של קונפוציוס, אולם דווקא הכרוניקה של מדינת לו שימרה את מראית העין של קיומה. על כן, "האביבים והסתוים" מתעלמת מהעובדה ששליטי המדינות הדרומיות צ'ו (楚), וו (吳) ויוֹאָה (越) שדרגו את תוארם ל'מלך'; הטקסט לעולם מדווח עליהם כ'רוזני משנה' (子, התרגום המקביל לאנגלית viscount). גם דיווחים אחרים נועדו לבטא את מה שיואכים גנץ (Gentz) מכנה 'המציאות הטקסטית' ולא המציאות הפוליטית.²⁶ למשל, כאשר "האביבים והסתוים" מדווח על מפגש בין-מדינתי, נציגי המלך של ג'ואו לעולם יושמו בראש רשימת המשתתפים, גם אם בפועל הם לא היו אלא בובות של נסיכי הארצות החזקות. מאפיינים אלה הופכים את הכרוניקה היבשושית למניפסט של שמרנות פוליטית. קונפוציוס, שראה במערך הטקסי של ג'ואו מזור לחוליי דורו, היה מן הסתם מרוצה מהמסר השמרני הזה.²⁷

ההקפדה של "האביבים והסתוים" על 'המציאות הטקסטית' וגם הרמיזות השיפוטיות על אודות השליטים והשרים של הדור מסבירים את מורכבותה של היצירה. מה שנראה במבט ראשון כהיסטוריה אינפורמטיבית לשמה טומן בחובו מסרים דידקטיים מתוחכמים. הבחירה באירועים הראויים או לא ראויים לדיווח; הניסוח הקפדני הצופן בקרבו שיפוט על דמויות פוליטיות; ההקפדה על כללי ההיררכיה העתיקים ברישום האירועים – כל אלה משמשים את מחברי "האביבים והסתוים" להעברת המסר הפוליטי שלהם. עם הפיכתו של "האביבים והסתוים" ליצירה קנונית, כללי הרישום האלה השפיעו במידה לא מבוטלת על ההיסטוריוגרפיה הסינית המסורתית. ואולם לשימוש ב'מילים הנסתרות' להעברת 'המשמעות הגדולה' היו מגבלות ברורות. בעבור רוב המלומדים המסר הערכי היה חייב להיות ברור וקליט יותר. את הבהירות הזו – לצד העושר של רבדים אינפורמטיביים – סיפקה פרשנות ה"דו ג'ואן", אשר השפעתה על ההיסטוריוגרפיה הסינית האפילה אף על זו של "האביבים והסתוים".

26 Joachim Gentz, 'The Past as a Messianic Vision: Historical Thought and Strategies of Sacralization in the Early Gongyang Tradition', *Historical Truth, Historical Criticism and Ideology: Chinese Historiography and Historical Culture from a New Comparative Perspective*, eds. Helwig Schmidt-Glintzer et al., Leiden: Brill 2005, pp. 227–254

27 אין באמירה זו חזרה אל הטעון שנפוץ במאה ה-20 ולפיו קונפוציוס היה שמרן קיצוני. כפי שטענתי בעצמי (יורי פינס, 'ההצלחה שבכישלון: קונפוציוס כמורה דרך של העם הסיני', אחרית דבר, אצל: אמירה כץ [מתרגמת], "מאמרות קונפוציוס", ירושלים: מוסד ביאליק 2006, עמ' 521–560), קונפוציוס היה הוגה מתוחכם שמאחורי דבקותו המוצהרת בטקסים העתיקים הסתתרה מהפכה ערכית ואף מהפכה חברתית. עם זאת, אין לטעות לכיוון האחר ולשלול יסודות שמרניים מובהקים בהגות קונפוציוס, ובהם ראיית מערך הטקסים של ג'ואו כמזור למשבר הפוליטי של ימיו.

מסרים סותרים מן העבר: המורכבות של ה"דזו ג'ואן"

"דזו ג'ואן" הוא הטקסט הארוך, המורכב והשנוי במחלוקת יותר מכל יצירה אחרת מן התקופה הטרומ-קיסרית בסין. דורות של מלומדים מסורתיים וחוקרים מודרניים התווכחו על טיב הקשר בין ה"דזו ג'ואן" לבין "האביבים והסתווים" (אם "דזו ג'ואן" היא פרשנות של היצירה הקנונית), על אודות זהות המחבר, על תקופת החיבור של ה"דזו ג'ואן" ועל אמינותה ההיסטורית. בלי לדון בכל המחלוקות האלה, די לסכם בקצרה את התובנות העיקריות ששימשו בסיס לדיון להלן.

ראשית, תהליך חיבורה של ה"דזו ג'ואן" היה ארוך ומורכב. החיבור החל כנראה זמן קצר לאחר פרסום "האביבים והסתווים", ונועד לספק רקע היסטורי לרישומים הלקוניים בכרוניקה זו. במאות השנים שעברו מאז חיבורה המקורי ועד לקביעת מעמדה כיצירה קנונית (במאה הראשונה לספירה), עברה "דזו ג'ואן" כמה שלבים של עריכה. אין תמימות דעים בנוגע לממדי התערבותם של העורכים השונים בתוכני היצירה, אולם אין ספק בכך שמקצתם הוסיפו ל"דזו ג'ואן" קטעים שנועדו לשרת מספר מטרות – החל בשיפור תדמיתם של אבות הפטרון של העורך, דרך קידום רעיונותיהם הפוליטיים של העורכים על ידי ייחוסם למדינאים בכירים מן העבר, וכלה בשרבובים על התרחשויות אסטרונומיות שנועדו לתמוך ברפורמה בלוח השנה שאותה קידם העורך. מקצת השרבובים והעריכות האלה אפשר לזהות בנקל, אולם זיהויים של רבים אחרים שנוי במחלוקת. די בתבונה הזו כדי לחדול מלהתאמץ לקבוע תאריך יחיד לחיבור היצירה.²⁸

שנית, גם הדיונים על אודות מחבר ה"דזו ג'ואן" חסרי תוחלת. קודם כול, מדובר במחברים אלמונים רבים – החל באלו שחיברו את ההיסטוריות המקומיות ששימשו מקור

28 ראו פירוט אצל: פינס (לעיל, הערה 3), עמ' 23–27. כדי להמחיש את חוסר התוחלת שבדיוני התארוך האחיד ל"דזו ג'ואן", די בדוגמה אחת. הטקסט כולל נבואה מפי 'איש המעלה' (המחבר המשוער), שלפיה מדינת צ'ין (秦) לעולם לא תשוב לפלוש מזרחה (דוכס ון 6.3). נבואה זו בוודאות לא הייתה יכולה להינתן אחרי שנות ה-60 של המאה הרביעית לפנה"ס, שאז צ'ין שבה להתפשט מזרחה. עם זאת, חמש (או שש) נבואות ב"דזו ג'ואן" מבוססות על חישוב מיקומו של כוכב צדק, המיקום הזה מבוסס על חישובים מוטעים שלא היו יכולים להיעשות לפני 365 לפנה"ס (וכנראה שורבבו בראשית הספירה הנוצרית על ידי עורך של ה"דזו ג'ואן" שניסה לבסס כך את הרפורמה בלוח שנה שקידם); ראו פרטים אצל: Qiao Zhizhong 喬治忠, 'Zuo פרטים אצל: Qiao Zhizhong 喬治忠, Guoyu bei Liu Xin cuanluan de yixiang tiezheng: lishi niandai xue Liu Tan zhi shuo shenlun 《左傳》《國語》被劉歆竄亂的一項鐵證——歷史年代學劉坦之說申論 [An ironclad proof that Liu Xin inserted matters into Zuozhuan and Guoyu – expanding the discussion of historical chronologist Liu Tan]', *Beijing shifan daxue xuebao (shehuikexue ban)* 北京師範大學學報 (社會科學版) [Journal of Beijing Normal University (Social Sciences)], 3 (2016), pp. 68–78. ברור ששום תאריך חיבור אחיד אינו יכול ליישב את הסתירה הזו.

עיקרי ל"דזו ג'ואן" (ראו להלן), דרך אדם (או קבוצת אנשים) שערכו את ההיסטוריות האלה באופן שישמשו פרשנות ל"האביבים והסתווים", וכלה בעורכים מאוחרים יותר אשר, כפי שראינו, תרמו במישרין לתוכני היצירה, כך שגם הם נמנים עם 'מחבריה'. מלבד זאת, וחשוב יותר, הרעיון של 'מחבר' או 'סופר' (author) מהסוג המוכר לנו ביוון העתיקה, למשל,²⁹ לא התקיים בסין לפני סה־מא צ'יין. מחבר(ים) של ה"דזו ג'ואן", בדומה למחברי יצירות אחרות מן התקופה הטרום־קיסרית בסין אינם מזדהים, אינם משוחחים עם הקוראים, אינם מסבירים את מניעיהם בבואם לחבר את היצירה. גם כאשר המחבר(ים) בוחר(ים) להעיר על האירועים המתוארים, הם מסתתרים מאחורי תואר ניטרלי – 'איש המעלה' (ג'וי־דִּיֶּה 君子). לימים זיהה סה־מא צ'יין, שייחס את חיבורן של כל יצירות העבר לדמויות היסטוריות, דמות אלמונית למדי ששמה דזו־צ'יו מינג (左丘明) כמחברה של ה"דזו ג'ואן", אולם אין לדעת מה היה הבסיס לזיהוי זה מלבד הרצון למצוא אב למפעל ההיסטורי המרשים.³⁰

שלישית, וחשוב יותר לדיוננו, "דזו ג'ואן" (ובפרט רבדיה המוקדמים, כלומר הרוב הגדול של הטקסט) מבוססת ברובה על היסטוריות של הממלכות מ'תקופת האביב והסתיו'. לתובנה זו הגיעו רבים מן הפרשנים המסורתיים של ה"דזו ג'ואן", אולם בהיעדר ולו דוגמה אחת של ההיסטוריות הקדומות האלה, הדיון בהן נותר עד לאחרונה בגדר השערה בלבד. מצב עניינים זה השתנה בעשור האחרון עם פרסום טקסט ששמו "סי־ניין" (繫年, רצף שנים) מהאוסף של קיסמי הבמבוק של אוניברסיטת צ'ינג־חואה (清華). מדובר בקיסמים מהמאה הרביעית לפנה"ס שנשדדו כנראה מקברו של אציל ממדינת צ'ו, הוברחו להונג קונג ושם רכש אותם התורם של האוניברסיטה. "סי־ניין" היא היצירה הארוכה באוסף זה, ואף כי היא קצרה לאין שיעור בהשוואה ל"דזו ג'ואן" (פחות משלושה אחוזים מאורכה), יש ביניהן חפיפה מרתקת. כשני שלישים מהטקסט של "סי־ניין" סוקר תקופה זוהה לזו של ה"דזו ג'ואן". הדמיון בין שתי היצירות כה גדול עד כי היה אפשר לחשוב שפרקים של "סי־ניין" אינם אלא קיצור של סיפורי ה"דזו ג'ואן", אולם אין הדבר כך. בין שתי היצירות יש גם הבדלים בפרטים אחדים, ומקצת ההבדלים האלה מבהירים חד־משמעית שמחברי "סי־ניין" התבססו על מקורות אחרים ולא על ה"דזו ג'ואן". ההסבר לדמיון המופלג בין היצירות נעוץ ככל הנראה בכך שלרשות המחברים שלהן עמדו מקורות זהים, כלומר ההיסטוריות של שתי

29 ראו מאמרו של נינו לוראגי בגיליון זה.

30 ראו דיון אצל: Martin Kern (Ke Mading 柯馬丁), 'Shiji li de "zuoze" gainian 《史記》裡的 '作者' 概念 [The concept of an author in *Shiji*]', *Shiji xue yu shijie hanxue lunji xubian 史記學與世界漢學論集續編* [The follow up edition of 'Shiji studies and the world Sinology'], eds. Martin Kern and Lee Chi-hsiang 李紀祥, Tangshan chubanshe 2016, pp. 23–61. דזו־צ'יו מינג מוזכר רק פעם אחת ביצירות הטרום־קיסריות כדמות שזכתה להערכה של קונפוציוס. ראו: "מאמרות קונפוציוס" 25 (כץ לעיל, הערה [27], עמ' 41).

ממלכות חשובות, ג'ין וצ'ו. הבחנה זו – וגם השוואת ה"דו ג'ואן" לכמה כתבי יד ומקורות אפיגרפיים נוספים (בפרט כתובות על כלי ברונזה פולחניים) – מאפשרת לבחון מחדש את "דו ג'ואן" לא כחיבור אינדיבידואלי אלא כיצירה סינטטית הכוללת כמה רבדים גאוגרפיים ותקופתיים.³¹

מגוון מקורותיה של "דו ג'ואן" משתקף בריבוי סגנונות הכתיבה בה – החל ברישומים בשים הדומים לאלה של "האביבים והסתוים" דרך תיאורים מפורטים ביותר של מלחמות ומרידות, וכלה בדיונים פילוסופיים מופשטים. את הרובד היבש יותר קל להדגים באמצעות כמה מובאות מהשנה הראשונה של הטקסט (השנה הראשונה לדוכס ין של לו):

1.3: קיץ, החודש הרביעי. האדון של פי הוביל צבא לבנות מבצר בלאנג. זה לא נרשם

[ב"האביבים והסתוים"] כי הדבר לא נעשה בפקודת הדוכס שלנו.

1.6: החודש השמיני. אנשי [מדינת] ג'י תקפו את [מדינת] יי. יי לא דיווחו על כך, משום כך הדבר לא נרשם.

1.7: הופיע ארבה. הדבר לא הביא לאסון ועל כן גם זה לא נרשם.

1.9: בחורף, בחודש העשירי, ביום גנג'שן [היום ה-14 בחודש] [הדוכס הקודם], הדוכס חוי נקבר מחדש. הדוכס שלנו [הדוכס ין] לא השתתף באירוע ולכן הוא לא נרשם. כאשר הדוכס חוי נפטר היינו בעיצומו של עימות עם כוחות סונג. יורש העצר היה צעיר, ובטקס הקבורה היו החסרות. משום כך הוא נקבר מחדש.

1.10: הרוזן של נוי הגיע להשתתף בטקס הקבורה. הוא לא נפגש עם הדוכס שלנו ומשום כך גם העניין הזה לא נרשם.

לחמשת הרישומים האלה (ועוד שניים מהשנה הראשונה שלא תרגמתי כאן) יש מכנה משותף: הם מתעדים את האירועים שהיו אמורים לכאורה להופיע ב"האביבים והסתוים" אולם לא הושמו לבסוף ביצירה זו. מהו מקור המידע של מחבר ה"דו ג'ואן" על התרחשויות שוליות אלה שאירעו למעלה מ-250 שנה לפני ראשית חיבורה של ה"דו ג'ואן"? ההסבר טמון במשפט החוזר על עצמו בכל הקטעים הללו המבהיר מדוע האירוע 'לא נרשם' ב"האביבים והסתוים". ככל הנראה מדובר בחומר גלם ששימש את רשמי החצר של מדינת לו לאימון יורשיהם ברזי הכתיבה של "האביבים והסתוים". הרשמים תיעדו מדי שנה אירועים רבים, ורק מעטים מהם נתפסו כחשובים דיים להיכלל בכרוניקה הרשמית של המדינה. הרישומים האחרים – בצירוף ההסבר מדוע לא נכללו לבסוף ב"האביבים והסתוים" – נשמרו כדי להדריך את הרשמים הבאים בנוגע לשיקולים להכליל או להשמיט

31 ראו: פינס (לעיל, הערה 3), בפרט פרק 2 (להשוואה בין ה"דו ג'ואן" ל"סי-נין") ופרק 3 (להשוואה בין ה"דו ג'ואן" למקורות האפיגרפיים החדשים).

אירוע בכרוניקה הממלכתית. הרישומים המפורטים האלה היו כנראה לחומר הגלם הראשוני להיסטוריות הממלכתיות המפורטות שרשמי החצר הכינו במקביל לכרוניקות המתומצתות. הרישומים המצוטטים לעיל משקפים את הרובד האינפורמטיבי ב"דזו ג'אן". הטקסט כולל מידע עשיר מאוד בנוגע ל'מי, מה, מתי והיכן': מקום ומועד המאורעות, שמות המשתתפים, תואריהם ואפילו היחסים המשפחתיים ביניהם. חלקים אחדים של הטקסט מזכירים את הכתובת על הפעמונים של הרוזן סו מג'ין: הם עמוסים לעיפה בפרטים שוליים אשר מאפילים לחלוטין על המסר הדידקטי ואף מקשים על קוראים לא-מיומנים לעקוב אחר התפתחות העלילה.³² אולם לצד גודש בפרטים היבשים, "דזו ג'אן" מספקת לקוראיה מידע עשיר ביותר על הקשר בין האירועים השונים, על הסיבות להתרחשויות, על מניעי המדינאים, על הגורמים שמשפיעים על הצלחה וכישלון פוליטיים. כלומר, הטקסט ממוקד בשאלה המרכזית של ההיסטוריון, שאלת ה'מדוע'. מה הביא למלחמות, למרידות ולמאבקי פנים עקובים מדם? כיצד מעשי השליטים ויועציהם משפיעים על גורל ביתם ומדינתם? מה הלקח שאפשר להפיק מההצלחות ומהכישלונות של מדינאי העבר? את מרכזיות השאלות האלה ב"דזו ג'אן" תמחיש העובדה שהמיליות המצביעות על הסיבתיות כגון 'לכן' (故), 'משום כך' (是以) ודומותיהן מופיעות למעלה מ-800 פעם על דפי היצירה (כלומר מספר פעמים בכל שנה). מאורע מסוים יכול להתרחש באקראי, אולם אין שום מקריות מאחורי עלייתן ושקיעתן של הישויות הפוליטיות. זהו הנושא המרכזי שאותו ה"דזו ג'אן" מתיימרת ללמד.

מעלתה הגדולה של "דזו ג'אן" בעיני המלומדים הסינים לדורותיהם טמונה בכך שהיצירה משתפת את הקוראים בשיטות לנתח את האירועים ולהבין את דפוסי התפתחותיותיהם. ראיית הנולד היא אחד הנושאים המרכזיים ביצירה, כפי שבא לידי ביטוי במספר עצום של נבואות הפזורות בו. לא מדובר רק בנבואות המקצועיות (למשל, הגדת עתידות באמצעות ניתוח סדקים של שריון הצב, באמצעות הצמח אלף העלה [milfoil], או באמצעות "ספר התמורות" [易經]), אלא גם ביכולת, החשובה אף יותר, לנבא את העתיד לבוא באמצעות ניתוח ההתנהגות האנושית. למשל, התנהגות שחצנית של שר בכיר מלמדת על כוונתו לתפוס את השלטון בארצו; התרשלותו של מדינאי בעת טקס מצביעה לעומת זאת על מצבו הגופני או הנפשי הרעוע ועל סופו הקרוב; השליט שאינו מתאבל על אימו מבטא חוסר בגרות נפשית אשר תערער לימים את שלטונו; אדם שהולך שבי אחרי שיכר לא יצליח לשמר את מעמדו, ובית האב שלו צפוי לקריסה; תאוות בצע תוביל את השר לעימות עם עמיתיו או עם שליטו ותאיץ את סופו. גם אירועים בעולם העל-אנושי – החל בתנועות גרמי השמיים דרך חלומות נבואיים וכלה בהופעת רוחות רפאים או תופעות מוזרות אחרות – כל אלה ניתנים לפירוש. מדינאים ורשמים נבונים יודעים לקרוא

32 ראו דיון מפורט אצל: פינס (לעיל, הערה 3), עמ' 29-31.

את האותות האלה ולנבא את העתיד. מאחר שכל הנבואות האלה (למעט יוצאים מן הכלל אחדים) מתגשמות, ברור שהן הושמו בפי הדוברים בידי ההיסטוריונים שהשתמשו בנאומים האלה כדי לקדם את התובנות על הגורמים שמניעים את ההצלחה והכישלון.³³ לצד הנבואות, האמצעי הידיקטי הפופולרי השני ב"דו ג'ואן" הוא נאומו תוכחה של המדינאים הבכירים. אלה מזהירים את שליטיהם מפני מדיניות תוקפנית ויהירה כלפי היריב או לחלופין סלחנית ורכוכית כלפיו; הם מנתבים את השליטים לבריתות עם מדינות אחדות או למלחמה נגד אחרות; מסבירים מדוע מדיניות צבאית, כלכלית או מנהלית מסוימת תביא תוצאות טובות או שליליות. למשל, בסיפור המשמעותי הראשון בטקסט (השנה הראשונה לדוכס ין, מובאה 4) אנו למדים על המתח בין הדוכס ג'ואנג של ג'נג (鄭莊公), שלט ב-743–701 לפנה"ס) לבין אחיו הצעיר דואן, הנהנה מתמיכת אימם וחומד את השלטון. אין הוא מסתפק בנחלה שקיבל, ומרחיב אותה על חשבון השטחים של אחיו הדוכס. יועצי הדוכס מזהירים אותו שוב ושוב: אחיו לעולם לא יסתפק בפחות מתפיסת הכס, וכל הבלגה על פעולותיו הפרובוקטיביות תוביל לאסון. הדוכס מסכים עם הערכה זו, אך טוען שאם דואן ימרוד בגלוי הוא יאבד את תומכיו ויביא על עצמו אסון. שני הצדדים צדקו – דואן מרד אך הובס. הטקסט מציג את הדוכס ג'ואנג, ששיחק באש ולא מנע מרד בעודו באיבו, באור שלילי משהו, אם כי הצלחתו בסופו של דבר מכפרת במידה מסוימת על שגיאותיו. מי שיוצא מהסיפור ללא רבב הם היועצים הנבונים שעל הדוכס להיות קשוב לדברי התוכחה שלהם.³⁴ זהו המסר הנשנה בטקסט: רוב היועצים נבונים מהשליט, ובדבריהם משתקף הניתוח הנכון של המציאות. ברור שמחברי היצירה עמדו חדי-משמעות לצידם של היועצים ולא של השליטים.

האמצעי הידיקטי השלישי של ה"דו ג'ואן" הוא הניתוח שלאחר המעשה. ניתוח זה מוצג על ידי מדינאי או יועץ בכיר בתום האירוע המדובר או אף בידי משקיף מאוחר יותר, כגון 'איש המעלה', שהוא כנראה כינוי כללי שבו מכנים מחברי ("ה"דו ג'ואן" את עצמם, או אף בידי קונפוציוס המצוטט בטקסט פעמים אחדות כפרשן האירועים.³⁵ נאומו ניתוח

33 ראו ניתוח מפורט של הנבואות ושל הבנת האותות השמימיים והאנושיים ב"דו ג'ואן" אצל: David Schaberg, *A Patterned Past: Form and Thought in Early Chinese Historiography*, Cambridge, MA: Harvard University Asia Center 2001; Li Wai-ye, *The Readability of the Past in Early Chinese Historiography*, Harvard University Asia Center 2007

34 ראו דיון אצל: לי (לעיל, הערה 33), עמ' 59–84.

35 על המובאות מפי 'איש המעלה' ומפי קונפוציוס ב"דו ג'ואן", ראו: Eric Henry, "Junzi yue", and "Zhongni yue", *Zuozhuan*, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 59, 1 (1999), pp. 125–161. השוו עמ': Newell Ann Van Auken, 'Judgments of the Gentleman: A New Analysis of the Place of junzi Comments in Zuozhuan Composition History', *Monumenta Serica*, 64, 2 (2016), pp. 277–302

אלה הם הליכה של המסר הרעיוני של ה"דוֹ ג'וֹאֵן". הנאומים משלבים לרוב התייחסות למאורעות קונקרטיים עם תובנות פילוסופיות והיסטוריות.³⁶ זאת ניתן להמחיש באמצעות אחד מהנאומים המרכזיים ביצירה. בשנת 517 לפנה"ס התרחש בלו, מדינת הולדתו של קונפוציוס, אירוע חסר תקדים. הדוכס ג'או (魯昭公) ניסה להיפטר מראש בית ג'י (季), או ג'י-סון (季孫) – בית האב האריסטוקרטי החזק במדינה, אשר החזיק ברסן השלטון יותר מחמישים שנה. המתקפה כשלה בזכות חבירתם של שני בתי האב האריסטוקרטיים הגדולים האחרים אל בית ג'י. הדוכס נאלץ להימלט על נפשו, ומת בגלות כעבור שבע שנים. לאורך כל התקופה הזו נשלטה המדינה במשותף בידי שלושת שריה הבכירים. לאחר מותו של הדוכס ג'או, "דוֹ ג'וֹאֵן" מתעדת את חילופי הדברים בין השר הבכיר במדינת ג'ין, ג'או ג'יין-דוֹה (趙簡子, מת ב-476 לפנה"ס) לבין יועצו, הרשם מו (墨), כדלקמן:

ג'או ג'יין-דוֹה שאל את הרשם מו: 'ראש בית ג'י גירש את שליטו, אולם העם שירתו אותו והנסיכים חברו אליו. השליט מת בגלות ואיש לא האשים [את ראש בית ג'י]. הכיצד?' הרשם מו ענה: הדברים מתקיימים בזוגות, בשלישיות ובחמישיות; לכל אחד יש דבר מה לשמש לו כמשנה. לכן לשמיים יש שלושה גרמים [שמש, ירח וכוכבים], לארץ יש חמישה יסודות [עץ, אש, מים, אדמה ומתכת], לגוף יש ימין ושמאל ולכל אחד יש את זוגתו. למלך יש דוכסים, לנסיכים יש שרים בכירים – לכל אחד יש משנה. השמיים הולידו את בית ג'י כדי לשמש משנה לנסיכי לו, וכך הוא הדבר כבר זמן רב. האין זה ראוי שהעם ישרתו אותו? שליטי לו מדור לדור איבדו [את סמכויותיהם], ואילו בית ג'י שיפרו מדור לדור את חריצותם. העם זה מכבר שכח את שליטו. וגם אם הוא מת בגלות, למי אכפת ממנו?

למזבחות הדגנים והאדמה אין מי שיקריב קורבנות לעד;³⁷ ומעמד השליט והשר אינו מעמד לעד. כך הוא מקדמת דנא. על כן "ספר השירים" אומר: 'גדות גבוהות הפכו לגיאיות, גיאיות עמוקים הפכו לתילים'. צאצאיהם של שלוש השושלות [הקודמות] הפכו לפשוטי העם³⁸ – זה ידוע לך, אדוני. וב"ספר התמורות",

36 לנאומים ב"דוֹ ג'וֹאֵן" כמקור להיסטוריה הרעיונית של התקופה, ראו: Yuri Pines, *Foundations of Confucian Thought: Intellectual Life in the Chunqiu Period, 453–722 B.C.E.*, Honolulu: University of Hawaii Press 2002

37 מזבחות הדגנים והאדמה (社稷) היו למוקד הפולחני של המדינה ולסמל לריבונותה; המונח הזה עומד לעיתים קרובות כשם נרדף למדינה.

38 מדובר בבני הקלאן המלכותי של שושלת שאנג וכן של קודמותיה האגדיות או אגדיות למחצה – שושלת ס'א ושושלת יו [虞] (שלה היה שליט אגדי יחיד ששמו שון 舜).

כאשר [התלתן] 'רעם' רוכב על 'השמיים', זה נקרא 'עוצמה גדולה'.³⁹ זו דרכם של השמיים.⁴⁰

הנאום של הרשם מזו מציג את מגוון שיטות הטיעון הנפוצות ב"דזו ג'ואן". הדובר מתחיל בטענה שלפיה הסדר השמימי (שבמקרה הזה זהה לסדר הטבעי) מחייב נוכחותו של משנה לשליט; על כן, שאיפתו של הדוכס ג'או להיפטר מעוורו הבכיר, ראש בית ג', הייתה מנוגדת לרצון השמיים.⁴¹ שנית, הנסיבות ההיסטוריות המיוחדות של מדינת לו, שבה החזיק בית ג' ברסן השלטון זה ארבעה דורות, מסבירות מדוע הדוכס איבד את חשיבותו בעיני נתיניו (נושא זה נדון בהרחבה גם בחלק השני של הנאום שאותו לא תרגמתי). שלישי, נפילתם של בתי השליטים ועליית השרים על חשבון שליטיהם גם היא 'דרכם של השמיים', כפי שמומחש הן בציטוט מן הספרים הקנוניים הן מן הלקחים ההיסטוריים. הטיעון ההיסטורי, החוזר ביתר פירוט בחלק השני של הנאום, הוא החשוב ביותר. הבנת ההיסטוריה של מדינת לו מזה והבנת תהליכים היסטוריים ארוכי טווח מזה גם יחד – זו הדרך להבין את 'דרכם של השמיים' ואת הנסיבות לתמורות הפוליטיות הרדיקליות. טיעון זה מתאים לדובר, הרשם מזו (שתפקידו כללו בין היתר תיעוד העבר). הטיעון הזה עובר כחוט השני לאורך עשרות רבות של נאומים ב"דזו ג'ואן". מחברי הספר (ומן הסתם מחברי ההיסטוריות המקומיות שנכללו ב"דזו ג'ואן") בנו את טיעוני הדוברים באופן שחזק את חשיבות יצירותיהם. לימוד העבר הוא הדרך הבטוחה להבנת ההווה והעתיד.

מרכזיות המרכיב הדידקטי ב"דזו ג'ואן" הביאה חוקרים אחדים להתייחס ליצירה כמיועדת להעברת המסר החינוכי בלבד; יצירה המנסה 'לאשש את התורה הקונפוציאנית על ידי רישומה אל תוך אירועי העבר'.⁴² הערכה זו מוטעית לדעתי מכמה סיבות. ראשית, כי

39 המשושונים (Hexagrams), חיבורים של שישה קווים רציפים או שבורים) של 'ספר התמורות' מורכבים משני תלתנים (trigrams, חיבורים של שלושה קווים). המשושון 'עוצמה גדולה' (דא ג'ואנגג'ו) מורכב מתלתן 'שמיים' ☰ בן שלושה קווים רציפים, שמסמל גם את השליט. מעליו התלתן 'רעם' ☳ שמסמל בין היתר את השר. אי לכך, השר 'רוכב' על השליט.

40 "דזו ג'ואן", דוכס ג'או 32.4.

41 שימו לב למורכבות השימוש במונח 'שמיים' בנאומו של הרשם מזו. ראשית, השמיים הם הרקיע ממעל (מקום שבו שוכנים השמש, הירח והכוכבים). שנית, הם משולים לחוק העליון של התנהלות החברה האנושית – זה נרמז במונח 'דרכם של השמיים' בסיום הקטע המצוטט. ושלישית, אפשר לראות בהם גם אל אקטיבי המתערב בחיים הפוליטיים, אם נבחר בפרשנות זו לטיעון אשר לפיו עלייתו של בית ג' במדינת לו הייתה פועל יוצא של העשייה השמימית. ריבוי זה של תפיסות באשר למהות השמיים ולזיקה בינם לבין הבריות מאפיין את ה"דזו ג'ואן" ובמידה גדולה – את הדיונים על השמיים לאורך תקופת ג'ואו המזרחית. ראו פרטים אצל: Luo Xinhui and Yuri Pines, 'The Elusive Mandate of Heaven: Changing Views of Tianming 天命 in the Eastern Zhou period', *T'oung Pao* (2023 forthcoming)

42 Mark E. Lewis, *Writing and Authority in Early China*, Albany: State University of New York Press 1999, p. 132; לואיס שינה את גישתו אל "דזו ג'ואן" כמה

חלקים ניכרים של ה"דו ג'ואן" (כמו אלה שצוטטו בראשית פרק זה) מוקדשים לא לחינוך הקוראים אלא לתיעוד אירועים שנועדו להסביר את הרישומים של "האביבים והסתווים", והם חסרי מסר רעיוני כלשהו. שנית, עמדות רבות המובעות ב"דו ג'ואן" שונות מהותית מהרעיונות שנהוג לראותם כ'קונפוציאניים'. למשל, ההצדקה להדיח את השליט בידי השר, בנאוומו של הרשם מו המצוטט לעיל, נתפסה בידי אחדים מהמלומדים הקונפוציאניים המאוחרים כעמדה חתרנית ולא-ראויה.⁴³ שלישית, וחשוב יותר לדיוננו, "דו ג'ואן" מאפשרת לקוראים לערער על המסקנות שהציעו הדוברים, אפילו יהיו אלה המחבר עצמו ('איש המעלה') או קונפוציוס. למשל, לא פעם הסיפור הקצר מסתיים במוסר השכל חד-משמעי, אולם העלילה נמשכת, ואז מתברר שהמעשה המוסרי והראוי הופך למעשה איולת בראייה ארוכת טווח. אפשר להדגים זאת בסיפור על הדוכס מו ממדינת סונג (宋穆公), שלט ב-728–720 לפנה"ס). הדוכס מו ירש את מעמדו מאחיו הבכור אשר העדיף להעביר את השלטון לאחיו ולא לבנו הצעיר. בשוכבו על ערש דווי בחר הדוכס מו לגמול לאחיו על החסד שעשה עימו ולהעביר את השלטון לא לבנו-שלו אלא לאחיינו, דהיינו בנו של הדוכס הקודם:

כאשר הדוכס מו של סונג חלה, הוא קרא למצביא הגדול קונג פ'ו והפקיד בידיו את [מי שעתידי להיות] הדוכס שאנג [ששמו היה יו-יי] באומרו: 'שליטנו המנוח ויתר על יו-יי והעמיד אותי, הבלתי ראוי. אנוכי הבלתי ראוי איני מעז לשכות זאת. אם הודות למזלך הטוב, אדוני האציל, אוכה לסיים את חיי במועד, והשליט הקודם ישאל אותי על יו-יי, באלו מילים אוכל לענות לו? אבקשך, אדוני, לתמוך ביו-יי כדי שהלה יפקד על מזבחות הדגנים והאדמה. כך, גם אם אמות, לא יהיה לי על מה להתחרט'.
[קונג פ'ו] ענה: 'כל השרים מבקשים למנות את [בנך] פינג'.

הדוכס אמר: 'אין זה מקובל. שליטנו המנוח ראה בי אדם ראוי ומשום כך הפקיד את מזבחות הדגנים והאדמה בידיי. אם אשליך את הסגולה'⁴⁴ ולא אוותר, הדבר יפסול את הסיבה ששליטנו המנוח רומם אותי. הכיצד אוכל להיקרא "ראוי"? הייתכן שלא אשקיע את כל מאודי להאיר את סגולתו של שליטנו המנוח? אנא ממך, אל תמחק את מעלתו של שליטנו המנוח! הוא ציווה על בנו פינג לצאת לגלות ל[מדינת] ג'נג. בחודש השמיני,

פעמים לאורך הקריירה שלו. באשר לעמדתו המעודכנת ראו את חיבורו: Idem, *Honor and Shame in Early China*, Cambridge University Press 2020, pp. 16–17

43 ראו פירוט אצל: פינס (לעיל, הערה 36), בפרט עמ' 145–146.

44 'סגולה' (德) היא מונח מפתח בהגות הסינית הקדומה. מדובר הן בכוח הכריזמטי המזכה את השליט בשלטון הן בהתנהלות הפוליטית התקינה (ובפרט חסד לעם) הן במידת מוסר אישית. ראו פרטים אצל: Yuri Pines, 'De in Zuo zhuan', *Journal of Chinese Philosophy*, 48 (2021), pp. 130–140

ביום גִּגְגֵּץ (היום ה־15 בחודש) הדוכס מו של סוֹג נפטר והדוכס שָאֵנְג עלה על כס השלטון.

איש המעלה אומר: הדוכס סוֹאֵן של סוֹג [אחיו הבכור וקודמו של הדוכס מו], אכן אפשר להגיד עליו שהבין בבריות. הוא העמיד את הדוכס מו, אבל גם בנו [יוֹיֵי] זכה לכבוד של שליטים. הלא הצו שלו היה התגלמות ההתנהלות הראויה. על כך נאמר ב'המנוני שָאֵנְג': 'שליטי' ין [שָאֵנְג] תמיד העבירו את הצו [המנדט] שלהם באופן ראוי, ומשום כך זכו לברכות רבות.⁴⁵ זה נאמר על כך.⁴⁶

הסיפור נראה לכאורה כהמחשה חד־משמעית של חשיבות המוסר בפוליטיקה. הדוכס מו הפגין חוסר אנוכיות והשיב את השלטון לענף של אחיו הבכור — תכונות הזוכות להערכה רבה מעל עמודי ה'דוֹ ג'וֹאֵן'. לא בכדי זכה הדוכס מו להוקרה מצד 'איש המעלה' (מחבר הספר?) עצמו. אולם אליה וקוץ בה. הקוראים שימשיכו בעלילה עשר שנים קדימה ידעו שהדוכס מו טעה. אחיינו יוֹיֵי התגלה כשליט כושל ושנוא, והתנהלותו הביאה עליו את מותו; הנסיך פֵינְג שב מהגלות בג'וֹנְג ותפס את רסן השלטון. ההחלטה להעביר את השלטון לאחיין הייתה ראויה מן הבחינה המוסרית אך פסולה מן הבחינה הפוליטית.

סיפור זה ממחיש את ייחודיותה של ה'דוֹ ג'וֹאֵן'. העלילה הארוכה והמפותלת מאפשרת לבחון לא רק את השלכותיה המיידיות של החלטה פוליטית זו או אחרת, אלא גם את השפעתה ארוכת הטווח. בדרך זו אנו למדים שהניצחון המזוהר בקרב עלול להיות מבוא ליריבות פנימית בין בכירי השרים או בינם לבין הדוכס, ואילו התבוסה דווקא עשויה לחזק את המדינה אם תביא לשידוד מערכותיה הפנימיות. אנו למדים כיצד החלטה מוצדקת מאין כמותה לקדם שר ראוי תהיה פתח להקמת בית אב חזק, אשר כעבור דורות אחדים יערער את השושלת השולטת (כמו שקרה לבית ג'י במדינת לו). אנו למדים שנאום מוסרי מבריק יכול להיות מסווה לשיקולים תועלתניים ואנוכיים. כל אלה מכשירים את הקוראים להפוך בעצמם לפרשני האירועים ההיסטוריים, לבחון את מוסר ההשכל המוצהר של הסיפורים אל מול המידע העשיר שהטקסט מעמיד לרשותם, ולהגיע למסקנות עצמאיות. זו הסיבה העיקרית שה'דוֹ ג'וֹאֵן' היה למוקד משיכה למלומדי סין לדורותיהם.⁴⁷

נוסף על אורכה של העלילה, עוד סיבה למורכבותה של ה'דוֹ ג'וֹאֵן' היא היות הטקסט מורכב מחיבורים היסטוריים שנכתבו בכמה מדינות ומתוך מגוון נקודות מבט פוליטיות. הדבר משתקף היטב בריבוי של זוויות דיון על דמויות ואירועים היסטוריים. למשל, אחד

45 'המנוני שָאֵנְג' הם חלק מ'ספר השירים' הקנוני. שליטי סוֹג היו צאצאי בית שָאֵנְג.

46 "דוֹ ג'וֹאֵן", דוכס ין 3.5.

47 ראו דיון מעולה אצל: לי (לעיל, הערה 33), וגם המאמר שלה: Li Wai-ye, 'Inconvenient and Unnecessary Details in Zuozhuan', *Early Chinese Historiography: Zuozhuan in Comparative Perspective*, eds. Yuri Pines et al., Leiden: Brill (forthcoming)

הגיבורים המפורסמים של היצירה, הדוכס ון מג'ין (晉文公), שלט ב-636–628 לפנה"ס) – האישי שעשה את הדרך הארוכה ממעמד של גולה מארצו להגמון של כל המרחב הפוליטי של ג'ואו – זוכה להערכה כבירה בסיפורים רבים, אולם ביניהם שזורים קטעים אחרים המאירים אותו באור דרמטי ואף שלילי בגלוי. הסיבה לכך היא כנראה שהתיאורים האוהדים באים ממדינתו של הדוכס, ג'ין, ואילו השליליים מקורם כנראה במדינות לו או ווי (衛), שעליהן נכפה להפוך למדינות חסות של ג'ין.⁴⁸ ריבוי הזוויות בולט גם בתיאור של אחדות מהמערכות הצבאיות המוצגות בו זמנית מנקודת ראותם של שני הצדדים הלוחמים. תיאור מורכב זה מונע באיבה חלוקה פשטנית של הצדדים ל'טובים' מול 'רעים'. אין תמה ש"דזו ג'ואן" השפיעה עמוקות לא רק על הסוגה ההיסטורית אלא גם על הספרות הסינית, ובפרט על הרומנים שחברו באלף השני לספירה.⁴⁹

מכלול מאפינייה של ה"דזו ג'ואן" – שילוב הפן האינפורמטיבי לצד זה הדידקטי, מורכבות המסר הרעיוני, ריבוי זוויות הדיון והמתח בין המסר הגלוי לסמוי – מסביר מדוע יצירה זו נחשבת לפסגה של הכתיבה ההיסטורית בסין הטרומ-קיסרית. העושר והגיוון של המסקנות על התנהלות החברה האנושית שעולות מעל דפי "דזו ג'ואן" עשו אותה למאגר חשוב מאין כמותו לדיון על הלקחים שניתן להפיק מן העבר. איננו יודעים די על ממדי תפוצתה של ה"דזו ג'ואן" בדורות שלאחר ראשית חיבורה, אבל אין ספק שפרסומה תרם לחיזוק העניין בלימוד מן העבר כמדרך להתנהגות הנבונה בהווה. ואולם ככל שעלתה חשיבותה של ההיסטוריה כראי למדינאי הנבון, כך גבר חוסר הנחת של הוגים לא מעטים מהערפול ואי-הבהירות של המסר הרעיוני של ה"דזו ג'ואן". חוסר נחת זה מסביר את התמורה המעמיקה בכתיבה ההיסטורית בדורות שלאחר החיבור הראשוני של ה"דזו ג'ואן", כלומר בתקופת 'המדינות הלוחמות'.

ניצחון הדידקטיות: השימוש בהיסטוריה בימי 'המדינות הלוחמות'

תקופת 'המדינות הלוחמות' נודעת, כפי ששמה מרמז, כעידן של עימותים צבאיים בלתי פוסקים בין הממלכות שהרכיבו את המרחב של ג'ואו. אולם לצד שפיכות הדמים הנמשכת, העידן הזה נודע גם בזכות פוריות רעיונית מיוחדת במינה. הוגים בעלי עמדות שונות זו מזו ואף קוטביות הציעו את פתרונותיהם למשבר הפוליטי המתמשך; רבים מהם זכו לאוזן קשבת של שליטי הדור. זה היה עידן של חירות רעיונית מרשימה ושל שיח חופשי

48 ראו פירוט אצל: Yuri Pines, 'Zuo zhuan Source Materials in Light of the Newly Unearthed Manuscripts', *Early Chinese Historiography* (see n. 47)

49 דוראנט ואחרים (לעיל, הערה 19), עמ' lxxxiii–lxxxvi.

שלא הגובל על ידי אורתודוקסיה רעיונית או פוליטית. לא בכדי התקופה הזו נודעת בשמה האחר – 'עידן מאה האסכולות'.⁵⁰

בעידן זה של מחלוקות רעיוניות עזות הייתה לטיעונים ההיסטוריים חשיבות מיוחדת במינה. רבים מן ההוגים – אם כי בפירוש לא כולם – ביססו את הצעותיהם על הפניות לעבר. כה נפוץ היה הטיעון ההיסטורי עד שהפילוסוף הבריטי המודרני ג'רמי בנתם (Jeremy Bentham, 1748–1832) קרא בבוז לשימוש בהיסטוריה בדיונים הפילוסופיים 'הטיעון הסיני'.⁵¹ אומנם הפנייה להיסטוריה לא הייתה נחלת הכלל, אולם אין ספק שהיה לה ערך ייחודי בהתדיינות הפוליטית. הטיעון ההיסטורי היה נוח במיוחד מאחר שהוא המחיש את היישומיות של הצעות ההוגה או לחלופין את חוסר התכלית בהצעות יריבו. בפרט, הוגים שקיוו לבסס את הפוליטיקה על ערכי המוסר – כגון חסידי קונפוציוס ומוֹ-דְּזֵה (墨子), בערך 390–460 לפנה"ס) – שאבו השראה מסיפורי העברת המנדט השמימי בעבר כהוכחה לכך שמנהיג מוסרי יזכה בגמול ראוי. הוגים אלה גם הרבו לחפש בעבר הקרוב יותר, כולל זה המתואר ב"דְּזוּ ג'וֹאֵן", אישוש נוסף לאמונתם בדבר עליונות המוסר בפוליטיקה. בעבור רבים מהם היה הטיעון ההיסטורי חשוב מאין כמותו.

דא עקא שככל שעלה משקלו של הטיעון ההיסטורי בדיונים הרעיוניים, כך גברה הנטייה לפשט אותו ולהפוך את העבר לחד-משמעי יותר ממה שהוא מצטייר מעל דפי ה"דְּזוּ ג'וֹאֵן". בעבור הוגה המעוניין בהמצאה ברורה של 'עשה ואל תעשה', האמביוולנטיות המובנית של ה"דְּזוּ ג'וֹאֵן" הייתה לו לרועץ. את החלופה למורכבות זו מצאו ההוגים באנקדוטות היסטוריות. האנקדוטה היא סיפור קצר המתמקד לרוב באירוע יחיד או בכמה אירועים הקשורים זה בזה. במרכזו של הסיפור ניצב נאום של אחד המשתתפים או ניתוח שלאחר המעשה של משקיף נבון. כמו ב"דְּזוּ ג'וֹאֵן", הנאומים האלה מציגים מוסר השכל קליט; אולם שלא כמו ב"דְּזוּ ג'וֹאֵן", העלילה אינה נמשכת אחרי הדיון במאורע הספציפי, כך שאין עוררין על נכונותו של המסר המוצע. ניתוק חלקי או מלא של האנקדוטה מן ההקשר ההיסטורי הרחב שלה מאפשר להוגה להציג את המסקנה הפוליטית הברורה בלי להסתבך בוטות.

50 לדין על עידן 'מאה האסכולות' ראו פרק 9 אצל: יורי פינס וגדעון שלח, "כל אשר מתחת לשמיים: תולדות הקיסרות הסינית", א: "צמיחתה של הקיסרות הסינית", עורך ראשי: יצחק שיחור, רעננה: האוניברסיטה הפתוחה 2011, עמ' 200–286.

51 Harold A. Larrabee (ed.), *Bentham's Handbook of Political Fallacies*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press 1952, pp. 43–53. לדין מפורט יותר על תפקיד הטיעונים ההיסטוריים בשיח הפילוסופי בסין, ראו: Paul R. Goldin, 'Appeals to History in Early Chinese Philosophy and Rhetoric', *Journal of Chinese Philosophy*, Idem, 'Non-Deductive: המשך של גולדין; 35, 1 (2008), pp. 79–96. *Argumentation in Early Chinese Philosophy*, *Between Philosophy and History: Rhetorical Uses of Anecdotes in Early China*, eds. Paul van Els and Sarah Queen, Albany: State University of New York Press 2017, pp. 41–62.

אין תמה אפוא שהאנקדוטות הפכו במהרה לסוגה הנפוצה ביותר בכתביה ההיסטורית והפילוסופית של תקופת 'המדינות הלוחמות'.⁵² היצירה שממחישה היטב את אופיין של האנקדוטות ההיסטוריות בתקופת 'המדינות הלוחמות' היא האסופה "דברי הממלכות" (ג'וֹיֵוּ 國語). מדובר באסופה הטרוגנית שכמה פרקים שלה קובצו יחדיו בתקופה מאוחרת יחסית (המאה השלישית או השנייה לפנה"ס). עם זאת, נראה שפרקי הליבה שלה (העוסקים בדומנה המלכותית של ג'וֹאֹו וכן במדינות לוֹ, ג'וֹן וצ'וֹ) נערכו יחדיו, כנראה במאה הרביעית לפנה"ס. הפרקים האלה סוקרים ברובם את התקופה שנדונה ב"דוֹו ג'וֹאֹן", וכוללים פרטים רבים הדומים ואף חופפים לאלה של ה"דוֹו ג'וֹאֹן". בשל הדמיון בין שתי היצירות הועלו סברות שמה "דברי הממלכות" נגזרה מה"דוֹו ג'וֹאֹן" או לחלופין שימשה לה מקור. ברם, שתי המסקנות נראות היום נמהרות משהו. ככל הנראה, הדמיון בין שתי היצירות נעוץ בכך שהמחברים של שתייהן התבססו על אותם חומרי גלם היסטוריים, כלומר ההיסטוריות הממלכתיות של מדינות אחדות.⁵³ אולם, אם ה"דוֹו ג'וֹאֹן" שימרה חלק ניכר מן העלילה ההיסטורית, מחברי "דברי הממלכות" צמצמו את העלילה עד למינימום והבליטו במקום זה את הנאומים של המדינאים. האסופה כוללת יותר מ-400 אנקדוטות שרובן נסבות סביב נאום (לעיתים כמה נאומים) של מדינאים בכירים. למעט כמה יוצאים מן הכלל, הנאומים תמיד מדייקים בהערכותיהם הפוליטיות. ההקשר ההיסטורי של הנאומים מוצג בתמצות קיצוני. הפרטים שממלאים את דפי ה"דוֹו ג'וֹאֹן" – קרי העיסוק בשאלות של 'מי, מה, מתי והיכן' – מופיעים אך מעט ב"דברי הממלכות". כך, רק באנקדוטות אחדות מופיע מועד מדויק של האירועים, שהוא אחד המאפיינים הבולטים

52 לטיבן של האנקדוטות היסטוריות כסוגה היסטורית-פילוסופית ייחודית, ראו: David Schaberg, 'Chinese History and Philosophy', Feldherr and Hardy (see n. 7), pp. 394–414. סכאברג סבור שהאנקדוטות היו המרכיב המוקדם ביותר בהיסטוריוגרפיה הסינית, אולם לדעתו הן תוצר משנה האופייני בעיקר לתקופת 'המדינות הלוחמות'. ראו: פינס (לעיל, הערה 3), עמ' 73–80.

53 אף כי חוקרים רבים דנו בדמיון ובשוני בין "דברי הממלכות" ל"דוֹו ג'וֹאֹן", הדיון השיטתי עודנו חסר. בין החוקרים שפורסמו עד כה, החשוב ביותר להוכחת עצמאותן של שתי היצירות זו מזו הוא המחקר של ג'אנג יי־רֶן (張以仁) שפורסם בשני מאמריו: Zhang Yiren, 'Lun Guoyu yu Zuozhuan de guanxi 論國語與左傳的關係 [On the relationship between Guoyu and Zuozhuan]', *Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiusuo jikan* 中央研究院歷史語言研究所集刊 [*Bulletin of the Institute of History and Philology Academia Sinica*], 33 (1962), pp. 233–286; Idem, 'Cong wenfa, yuhui de chayi zheng Guoyu, Zuozhuan ershu fei yiren suo zuo 從文法、語匯的差異證國語、左傳二書非一人所作 [Proving that Guoyu and Zuozhuan were not created by the same person on the basis of the differences in grammar and lexicon]', *Zhongyang yanjiuyuan lishi yuyan yanjiusuo jikan* 中央研究院歷史語言研究所集刊 [*Bulletin of the Institute of History and Philology Academia Sinica*], 34, 1 (1963), pp. 333–366

של ההיסטוריוגרפיה האינפורמטיבית כפי שראינו ב"האביבים והסתוים" וגם ב"דזו ג'ואן". גם המידע הגאוגרפי והביוגרפי ב"דברי הממלכות" הוא כה מקוטע עד שקשה להבין פרטים רבים ללא היעזרות ב"דזו ג'ואן".

כאמור לעיל, הליבה של "דברי הממלכות" היא נאומי המדינאים. רבים מן הנאומים האלה מופיעים גם ב"דזו ג'ואן", ולפעמים התכנים של הנאומים בשתי היצירות זהים. עם זאת, בנאומים רבים ב"דברי הממלכות" אנו מגלים סימני עריכה מאוחרת (כלומר עריכה מתקופת 'המדינות הלוחמות'). עריכה זו מתבטאת לא רק בהכנסת תכנים קונפוציאניים שנעדרים מה"דזו ג'ואן" – למשל חשיבות הטיפוח העצמי של הפרט כערוכה להצלחותיו – אלא גם במחיקה של טיעונים אמביוולנטיים, כאלה המרמזים על כדאיות של פעולה פוליטית בלתי מוסרית שעשויה להועיל למדינה. ב"דברי הממלכות" לא נמצא גם רמיזות לכך שנאום מוסרי מסווה שיקולים אנוכיים, ולא נגלה לעולם שפעולה ראויה בהווה היא פתח לכישלון בעתיד. אף כי האסופה בכללותה אינה מייצגת עמדה אחידה בהכרח (כאמור לעיל, היא כוללת פרקים שחוברו בוודאות בידי עורך או צוות עורכים שונה מזה שעבד על פרקי הליבה), הרי לכל הפחות בפרקי הליבה שלה יש מסר דידיקטי קוהרנטי ואחיד ששום פרט היסטורי אינו מערער עליו.⁵⁴

ההבדל בין "דברי הממלכות" ל"דזו ג'ואן" ממחיש את התמורה שחלה בסיפורים היסטוריים בעידן של 'מאה האסכולות'. מה שהחל עם ניתוק האנקדוטה מההקשר ההיסטורי הרחב ועם שיפוח הנאומים עבר בהמשך ל'תיקון' הפרטים ההיסטוריים כדי שהמסר הדידיקטי יהיה חד עוד יותר. עם הזמן, ובפרט במחצית השנייה של תקופת 'המדינות הלוחמות', אנו מגלים שמחברים הקלו ראש בדיוק ההיסטורי במידה שלא הייתה מוכרת קודם לכן. אין מדובר רק בהמצאת אירועים ונאומים (דבר ששורשיו עוד בסיפורים הקדומים על העברת המנדט השמימי) אלא באנכרוניזמים בולטים, כגון דיון בין שני אנשים שחיו בתקופות שונות, ציון השמות שלאחר המוות כשמדובר בדמויות שהיו בחיים בזמן הנאום⁵⁵ או בלבול בסדר הכרונולוגי של אירועים. נראה שאחת הסיבות לזלזול הגובר בדיוק ההיסטורי נעוצה בתמורה בזהות הכותבים. ההיסטוריות הממלכתיות של תקופת 'האביב והסתיו' חוברו בידי רשמי חצר מקצועיים האמונים על תיעוד, שימור והפצת המידע ההיסטורי, ואילו בתקופת

54 לדיון בתכנים הרעיוניים של "דברי הממלכות", ראו מבוא אצל: Vsevolod S. Taskin (trans. and ed.), *Fo iou (Pechu yapcmo)* [Guoyu (Discourses of the kingdoms)], Moscow: Nauka 1987, pp. 3–22

55 אצילי סין קיבלו לאחר המוות שם שעם הזמן הפך לכינוי הנפוץ שלהם ביצירות ההיסטוריות. מחברי אחדות מהיצירות של ימי 'המדינות הלוחמות' (וגם בראשית התקופה הקיסרית) שמו לא פעם בפי הנאומים ציון של שם-שאהרי-המוות של הדמות שעדיין הייתה בחיים בזמן הנאום. ראו פרטים למשל אצל: Eric Henry, 'Anachronisms in *Lüshi chunqiu* and *Shuo*', *Early Medieval China*, 1 (2003), pp. 127–138 (לעיל, הערה 3), עמ' 88–91.

'המדינות הלוחמות' כל דכפין יכול להמציא או 'לשפץ' את האנקדוטה הדידקטית כראות עיניו. רשמי החצר נדחקו לשולי הכתיבה ההיסטורית, ולמרכז הזירה עלו ההוגים המתחרים שהתעניינו בלקחים הפוליטיים שניתן להפיק מן העבר אך לא דווקא בפרטי המאורעות. הקלת ראש בולטת זו בדיוק ההיסטורי הייתה כר פורה למגמה החדשה-ישנה של המצאת העבר. מאות שנים לאחר המצאת שושלת ס'א פנו ההוגים המתחרים אל העבר הרחוק והלא כל כך רחוק כדי ליצור בו אסמכתאות לרעיונותיהם השנויים במחלוקת. למשל, חסידי רפורמות רדיקליות ניסו לפעמים לייחס רפורמות אלה למדינאי הדורות הקודמים כגון גואַן ג'ונג (管仲, מת ב-645 לפנה"ס), אדריכל ההצלחה הפוליטית של מדינת צ'י (齊), או המלך גואו-ג'יין של יואָה (越王勾踐, שלט ב-496–464 לפנה"ס) ששיקם את ממלכתו החרבה והפך אותה למעצמה הראשית של ימיו.⁵⁶ נושא פופולרי אחר לדיון היה סוגיית העברת המנדט השמימי בעבר הרחוק. בעידן שבו ההוגים התקשו לציין דוגמאות של ניצחון המוסר על הרשע, הסיפור על החלפת השושלות הקדומות נותר ההמחשה המועדפת עבור חסידי הפוליטיקה המוסרית לקיומו של צדק היסטורי. רבים מהם פנו לאירועי הניצחון של שאַנג על ס'א ושל ג'אָו על שאַנג, והוסיפו פרטים רבים לסיפורים האלה – בין שזה ייחוס תכונות מוסריות נוספות למייסדי השושלות ובין שזו השחרה קיצונית של השליטים הרשעים שאיבדו את המנדט. כך או כך המתדיינים הרוויחו מהיעדר מידע אמין על חילופי השושלות בעידן הקדום – כך נוצרה האפשרות להתאים את הסיפור (הלא אמין בלאו הכי) לצרכיו הייחודיים של ההוגה.⁵⁷

בעיניי, הדוגמה הבולטת ביותר של המצאה היסטורית היא סיפור הוויתור מרצון על כס השלטון בעבר הרחוק. הסיפור הזה נוצר על רקע הפרדוקס הפוליטי הגדול של תקופת 'המדינות הלוחמות' – הניגוד בין אימוץ הרעיון המריטוקרטי של איוש הממשל באנשים בעלי כישורים מוכחים בלא קשר למוצאם לבין העובדה ששליטי הממלכות היריבות נותרו נושאי התפקיד היחידים שחבו את מעמדם לייחוס ולא לכישורים. בחיפוש פתרונות למציאות מזוהה זו, שבה השליט היה כמעט בהכרח נחות אינטלקטואלית משריו, הציעו הוגים אחדים את הרעיון של ויתור השליט מרצון על מעמדו לטובת שר מופתי. את הרעיון הזה עיגנו בסיפור היסטורי שלפיו בעבר הרחוק השליט הצדיק יָאו (堯) הוא שוויתר על שלטונו לטובת שר ראוי, שוֹן (舜); לימים העביר גם שוֹן את השלטון לשר המצטיין יו (禹),

56 Sydney Rosen, 'In Search of the Historical Kuan Chung', *The Journal of Asian Studies*, 35, 3 (1976), pp. 431–440
 57 Yuri Pines, 'Didactic Narrative and the Art of Self-Strengthening: Reading the Bamboo Manuscript *Yue gong qi shi* 越公其事', *Early China*, 45 (2022), pp. 375–412

57 Yuri Pines, 'To Rebel is Justified? The Image of Zhouxin and the Legitimacy of Rebellion in Chinese Political Tradition', *Oriens Extremus*, 47 (2008), pp. 1–24

ולא לבנו. לאורך המאה הרביעית לפנה"ס (ובמידה פחותה גם לאחר מכן) זכה הסיפור של הוויתור מרצון של יאֹו ושון על שלטונם לאין ספור גרסאות ופרשנויות, לפעמים סותרות.⁵⁸ אף שהוגים אחדים הצביעו על חוסר האמינות שבסיפור הזה (ראו להלן), הוא זכה להכרה רחבה והפך לימים לאחד היסודות של התרבות הפוליטית הסינית. מדובר בדוגמה הבולטת ביותר – אם כי בפירוש לא היחידה – לכך שדמיונם הפורה של ההוגים פיצה אותם על היעדר סימוכין היסטוריים לטענותיהם.

אולם אליה וקוץ בה. ככל שהוגים רבים יותר נטו להמציא סיפורים היסטוריים, וככל שרבים הפגינו אי-אכפתיות לאמינות הסיפורים או לפרטים המדויקים, כך הלך מעמד הטיעון ההיסטורי והתערער. רבים מן ההוגים הביעו מיאוס מהטיעונים מבוססי העבר שאפשרו ליריביהם להמציא פרטים שעולים בקנה אחד עם רעיונותיהם. התוצאה הייתה הפניית עורף לטיעון ההיסטורי בכללותו או לכל הפחות למרכזיות הטיעון הזה בדיונים הפוליטיים. לדוגמה, מחברי הספר "לְאוֹ-דְוֶה" (老子, אמצע המאה הרביעית לפנה"ס) בחרו לבסס את תורתם על טיעונים מטפיזיים ולא היסטוריים, והתעלמו במופגן מן העבר. אחרים, כמו מחברי היצירה הנושאת את שמו של ג'וּאֶנְגְ-דְוֶה (莊子, מת בסביבות 280 לפנה"ס), הגחיכו בגלוי את האנקדוטות הדידקטיות, והמציאו אנקדוטות מופרכות לחלוטין המערערות כליל את הלגיטימיות של הטיעון ההיסטורי.⁵⁹ אחרים, כמו מחברי "ספרו של שליט שְאָנְג" (שאַנְגְרִי'וּ-שֵׁוּ 商君書) המיוחס לְשָאֶנְג יָאֶנְג (商鞅, מת ב-338 לפנה"ס), דחקו את הטיעון ההיסטורי הצידה באומנם שהעבר פשוט אינו רלוונטי להווה – הנסיבות הפוליטיות והחברתיות החדשות מחייבות חיפוש פתרונות חדשניים, ומשום כך חיקוי העבר הוא חסר ערך. לדידם של חסידי שְאָנְג יָאֶנְג, אם יש לקח ראוי מחוכמתם של הקדמונים הרי הוא ש'תורותיהם של הדורות הקודמים שונות אלה מאלה... הקיסרים והמלכים לא הלכו זה בעקבותיו של זה'.⁶⁰ העבר מלמד דבר אחד: אין לדבוק בעבר יתר על המידה.

בקרב ההוגים הרבים שערערו על השימוש בעבר בדיונים הרעיוניים נודע מקום מיוחד לְחָאן פִ'י (韓非, מת ב-233 לפנה"ס), אולי המבריק שבפרשנים הפוליטיים של עידן 'המדינות הלוחמות'. חָאן פִ'י היה שותף לתפיסת שְאָנְג יָאֶנְג בדבר חוסר התכלית שבלימוד מן העבר. המציאות המשתנה מחייבת מדיניות התואמת את צורכי ההווה. יתר על כן, 'העבר'

58 Yuri Pines, 'Disputers of Abdication: Zhanguo Egalitarianism and the Sovereign's Power', *T'oung Pao*, 91, 4–5 (2005), pp. 243–300; Sarah Allan, *The Heir and the Sage: Dynastic Legend in Early China* (rev. ed.). Albany: State University of New York Press 2016

59 ראו דוגמה אצל: פינס (לעיל, הערה 4), עמ' 32–33.

60 "ספרו של שליט שְאָנְג" 1.5; מצוטט מתוך: *The Book of Lord Shang: Apologetics of State Power in Early China*, trans. and ed., Yuri Pines, New York: Columbia University Press 2017

שעליו מסתמכים הוגים כמו חסידי קונפוציוס ומוֹדְדָה הוא עבר מומצא. המלכים הקדמונים הנערצים על ההוגים האלה מתו לפני מאות או אף אלפי שנים ואי אפשר להכריע מה הייתה מורשתם:

אם מאן דהוא רוצה לבחון היום את ימי יאֹ ושון שלפני יותר משלושת אלפים שנה, מובן כי לא יוכל להגיע לתשובה נחרצת. מי שאינו בוחן אך מגיע לתשובה נחרצת הוא טיפש; מי שתשובתו אינה נחרצת, אך הוא מבסס עליה [את טיעונו], הוא רמאי. לכן ברור כי זה הנשען על המלכים הקדמונים וטוען כי יכול לחרוץ בענייני יאֹ ושון אם אינו טיפש אזי רמאי.⁶¹

האמירה שלפיה כל הטוענים לידיעת העבר אינם אלא טיפשים או רמאים די בה כדי לערער את חשיבות הטיעון ההיסטורי בדיונים הפוליטיים; אולם חָאן פֿ'י אינו מסתפק בכך. לעיתים קרובות הוא עצמו פונה לעבר כדי להפריך דווקא את גישת יריביו. ההיסטוריה מלמדת לא את מעלות המוסר אלא את היות כל השחקנים מובלים על ידי כמיהה לרווח אישי. מי שרוצה להצליח אל לו לאמץ את השיח המוסרי כי אם לפעול בתחכום, בהחלטיות, ולפגוע ביריבים ללא רחמים. פעמים אחדות חָאן פֿ'י אף נעזר לחלופין בטיעון ההיסטורי כדי לרמוז לחולשת תורתו של־עצמו. כך למרות שחָאן פֿ'י נודע כמגן העקבי ביותר של שלטון יחיד בלתי מעורער, הוא גם מודע לחולשת שלטון היחיד במציאות שבה השליט הוא לעיתים קרובות פתי לא יוצלח. אי לכך, באוסף הנרחב של האנקדוטות הפוליטיות על שלטים ויועציהם חָאן פֿ'י מציג את השליטים כחוליה הפוליטית החלשה במדינה: לא פעם מדיניותם קצרת הרואי היא המובילה את ממלכתם לאבדון. בדוגמאות מסוג זה הטיעון ההיסטורי נועד לא לחזק את התאוריה הפוליטית של ההוגה אלא דווקא להצביע על מגבלותיה.⁶²

מכל השימושים המרובים בטיעונים ההיסטוריים בספר "חָאן פֿ'י־דְדָה", המרתקים ביותר הם פרקים המוקדשים לביקורת על קוצר הרואי של יריבי חָאן פֿ'י, הסבורים שהאנקדוטות הדידקטיות כוללות מסר ישיר ובלתי ניתן לערעור. ארבעת הפרקים האלה שנקראים 'קושויות' (נָאן 難, פרקים 36–39) מציגים אנקדוטות מוכרות כדי להפריך בשיטתיות את מוסר ההשכל המקובל שלהן. בפרק הרביעי והמורכב ביותר חָאן פֿ'י מציג

61 "חָאן פֿ'י־דְדָה" 50.2 (פרק 'התורות הזוהרות' 顯學). מצוטט מתוך: *Han Feizi xin jiaozhu* 韓非子新校注 [New collated commentary on *Han Feizi*], annotated by Chen Qiyou 陳奇猷, Shanghai: Shanghai guji chubanshe 2000. אשר ל'שלושת אלפים שנה': מדובר כנראה בטעות חישוב של חָאן פֿ'י; התאריכים המשוערים של ימי יאֹ ושון הם כאלפיים שנה לפני ימיו של חָאן פֿ'י.

62 ראו פרטים אצל: Romain Graziani, 'Monarch and Minister: The Problematic Partnership in the Building of Absolute Monarchy in the *Han Feizi* 韓非子', *Ideology of Power and Power of Ideology in Early China*, eds. Yuri Pines et al., Leiden: Brill 2015, pp. 155–180

סיפורים מה"דזו ג'ואן" שיש להם מוסר השכל מובנה (נאום של מדינאי או הערה שיפוטית של 'איש המעלה'). לאחר מכן הוא מפריך את מוסר ההשכל הזה תוך הפגנת בקיאות מרשימה בעלילה של ה"דזו ג'ואן" עצמה. פעם אחר פעם ההוגה מלמד שקריאה מדוקדקת ביצירה צריכה להוביל את הקורא למסקנה הפוכה מזו המוצעת בסיפור המצוטט. ואם לא די בכך, מייד באה הפרכה נוספת – הפעם של המפריך עצמו.⁶³ המסקנה היא שהתבוננות בסיפור ההיסטורי מאפשרת אין ספור מסקנות ואין ספור לקחים; קורא משכיל יכול להפיק אותם בעצמו ואינו צריך ללכת שבי אחר המסר שהספר מציע לו. זהו עוד נדבך בערעור על הערך הדידקטי של הסיפור ההיסטורי. לא זו בלבד שההיסטוריה אינה אמינה מלכתחילה ואינה בהכרח רלוונטית להווה, אלא שתמיד אפשר להשתמש בה לשימושים שונים ומנוגדים. המסקנה המתבקשת היא שלימוד מן העבר אינו אלא בובוז זמן. משום כך, במדינה התקינה אין "דברים" של המלכים הקדמונים, כי אם את הפקיד הופכים למורה.⁶⁴

אחרית דבר: מהיסטוריית כזב לתקומת הכתיבה ההיסטורית

המחקר שלי על ראשיות הכתיבה ההיסטורית בסין מעלה הקבלות אפשריות לא רק עם היסטוריוגרפיות קדומות ברחבי העולם אלא גם עם התקשורת המודרנית. אין זה סוד שבעולם שלנו (ובמיוחד בעולם המערבי) לתקשורת על סוגיה, ובפרט לעיתונות, יש תפקיד כביר לא רק כמקור המידע אלא גם כגורם התורם לעיצוב תפיסת עולמם של הקוראים. וכמו בהיסטוריוגרפיה הסינית הקדומה, גם בתקשורת העכשווית שורר מתח תמידי בין המחויבות לדיווח אמין לבין הרצון לחזק את המסר הדידקטי על ידי שיפוץ המידע – החל בבחירה בניסוחים (ובפרט בכותרות) המכוונים את הקורא למסקנה המתבקשת, דרך דחיקת פרטים לא נוחים, וכלה בהמצאת פרטים שאינם קיימים. לאחרונה הביאו החרפת המחלוקות הפוליטיות במדינות רבות לצד אובדן המונופול של 'התקשורת הישנה' המקצועית (או מקצועית-למחצה) על הפצת המידע – לעלייה מהירה בתופעת חדשות הכוזב (fake news) המערערת כליל את האמון בתקשורת בקרב ציבורים רחבים.

תופעות דומות התרחשו בסין, בפרט בתקופת 'המדינות הלוחמות', עת איבדו רשמי החצר את המונופול שלהם על הפצת המידע על העבר, ועת גברה הנכונות של ההוגים המתחרים להקריב אמינות ודיוק לטובת המסר הרעיוני. כפי שראינו, הדבר עורר חוסר נחת גובר שהיה עלול לגרום לדעיכת הסוגה ההיסטורית בכללותה. העובדה שמתקופת 'המדינות

63 ראו: Yuri Pines, 'Han Feizi and the Earliest Exegesis of Zuo zhuan', *Monumenta Serica*, 70, 2 (2022), pp. 1–25

64 "האן פ'יי־דזו" 49.9 ('חמשת הטפילים', 五蠹), מצוטט מתוך Han Feizi xin jiaozhu (לעיל הערה 61), עמ' 1125. "דברים" של המלכים הקדמונים – כנראה סוגה של אנקדוטות הדומות ל"דברי הממלכות".

הלוחמות' לא שרדה ולו יצירה היסטורית אחת בסגנון ה"דו ג'ואן" (כזו המשלבת מידע מפורט על ה'מי, מה, מתי והיכן' לצד המסרים הדידקטיים) מדברת בעד עצמה. סביר להניח שיצירות כאלה עדיין חוברו בידי רשמי החצר, אולם נראה שהביקוש למידע אמין לא היה רב, והיצירות האלה לא שרדו את פגעי הזמן.

האיחוד הקיסרי של 221 לפנה"ס החל ברגל שמאל מבחינת ההיסטוריונים. הקיסר הראשון של צ'ין (秦始皇帝, מלך צ'ין מאז 246 לפנה"ס, קיסר בשנים 221–210 לפנה"ס) מאס בשימוש של מבקריו בטיעונים ההיסטוריים ושעה לעצתו של ראש הממשלה לי סה (李斯, מת ב-208 לפנה"ס, שותפו הרעיוני ויריבו האישי של קאן פ'יי), שהציע לדכא את הלמדנות הפרטית ולאסור על המבקרים 'לחייב את העבר ולשלול את ההווה'.⁶⁵ במסגרת הדיכוי שהוכרו עליו ב-213 לפנה"ס הורה הקיסר לשרוף את 'הדברים של מאה האסכולות' שבאוספים הפרטיים; נראה שהיו אלו אוספים של אנקדוטות דוגמת "דברי הממלכות" ששימשו את 'מחייבי העבר' בבואם 'לשלול את ההווה'.⁶⁶ בהזדמנות זו הושמדו גם הכתבים ההיסטוריים של המדינות היריבות של צ'ין שבהם נשמר מידע עוין כלפי מדינה זו.

אולם לסוגה ההיסטורית הייתה צפויה תקומה מהירה. הנפילה של שושלת צ'ין שנים אחדות אחרי מות מייסדה גרמה לתפנית מפתיעה. קברניטי השושלת החדשה, קאן, רצו להפיק לקחים מההישגים של צ'ין ובמיוחד מכישלונה המהיר. העניין בכתביה ההיסטורית התחדש וגבר במהרה. את העניין הזה ניצלו היטב רשמי החצר הקיסרית מבית סה-מא. אחד מהם, סה-מא טאן (司馬談, מת ב-110 לפנה"ס) החל בכתבת החיבור ההיסטורי שהיה אמור לתאר את קורות 'כל אשר מתחת לשמיים' (משמע, הקיסרות הסינית וסביבתה הקרובה) מקדמת דנא ועד ימיו. בנו סה-מא צ'ין המשיך במפעל אביו והשלים את יצירת המופת "הרשימות ההיסטוריות" (史記). הספר הזה אחראי, יותר מכל יצירה אחרת, לתחיית הסוגה ההיסטוריוגרפית בסין. היצירה פורצת הדרך משלבת תחום בסגנון של "האביבים והסתוים" (למשל, די בסידור הפרקים כדי לרמוז על יחסו של ההיסטוריון לדמויות ולישויות המתוארות); איכויות ספרותיות גבוהות; וכן שילוב מוצלח בין המרכיבים האינפורמטיביים לדידקטיים בסגנון ה"דו ג'ואן". זו האחרונה הייתה היצירה שהשפיעה עמוקות על סגנון הכתיבה של סה-מא צ'ין.⁶⁷

65 "הרשימות ההיסטוריות", פרק 87. מצוטט על פי: *Shiji* 史記, Beijing: Zhonghua shuju, 1997, p. 2546

66 ראו: Jens Østergård Petersen, 'Which Books Did the First Emperor of Ch'in Burn? On the Meaning of *Pai Chia* in Early Chinese Sources', *Monumenta Serica*, 43 (1995), pp. 1–51

67 מתוך מחקרים רבים על סה-מא צ'ין, אני ממליץ לעיין בספר: Stephen W. Durrant, *The Cloudy Mirror: Tension and Conflict in the Writings of Sima Qian*, Albany: State University of New York Press 1995

היסטוריוגרפיה סינית קדומה

בדומה לסגנונה של "דוֹו ג'וֹאֵן", הצטיינה כתיבתו של סְה־מָא צ'יֵן באיזון בין העברת מידע מפורט לבין ביצור המסר החינוכי. דעותיו האישיות גלויות לרוב (ההיסטוריון מסכם כל פרק בספרו בהערכה על הדמויות הנדונות); ובד בבד המסר מועבר באמצעות נאומי המדינאים ובאמצעות מגוון של רמזות אחרות. אולם סְה־מָא צ'יֵן מצטיין גם בשמירה על מידע ראשוני עשיר שמאפשר לקוראים להגיע למסקנות שונות מאלו של המחבר. למשל, למרות עוינותו כלפי הקיסר הראשון של צ'ין, בחר סְה־מָא צ'יֵן לשלב בפרק המוקדש לקיסר הזה מובאות ארוכות מדיוני החצר ואף מלוחות האבן שהקיסר הציב ברחבי ממלכתו כדי לפאר את הישגיו. שילוב זה של מסמכים ראשוניים מאפשר לקוראים לראות את דמותו השנויה במחלוקת של מייסד הקיסרות הסינית באור שונה ממה שסְה־מָא צ'יֵן בחר להבליט.⁶⁸ הגינות יחסית זו של ההיסטוריון תהיה לנכס צאן ברזל של הכתיבה ההיסטורית בסין המסורתית.

השבת האמינות – גם אם חלקית – לכתיבה ההיסטורית הייתה הצעד המכריע להפיכת הסוגה ההיסטורית למכובדת בעיני העילית המשכילה. אולם לתקומתה של סוגה זו היה רקע נוסף, פחות נעים. עם האיחוד הקיסרי תם העידן של חופש הביטוי האינטלקטואלי. הכתיבה הפוליטית הבוטה של תקופת 'המדינות הלוחמות' לא תשוב עוד. ההוגים יצטרכו לברור מילים בקפידה פן יעוררו את זעמו של הקיסר. לעומת זאת, הטמנת המסרים הפוליטיים והרמזות הביקורתיות בתוך סיפור היסטורי – בשיטה השואבת השראה מהתנהלותו לכאורה של קונפוציוס בנוגע ל"האביבים והסתווים" – הייתה בטוחה הרבה יותר. אף כי היסטוריונים רבים, כולל סְה־מָא צ'יֵן, לא חמקו מנחת זרועו של השלטון, מצבם היה עדיף יחסית לאלה שהעזו להעלות את טרוניותיהם בגלוי. מאז ועד לשלהי התקופה הקיסרית (ויש שיגידו שגם לאחר מכן) הייתה הכתיבה על העבר הרחוק והלא כל כך רחוק לדפוס הנוח ביותר עבור המלומד הסיני לבטא את יחסו אל ההווה.

68 על מורכבות הדיון בדמות הקיסר הראשון ב"הרשימות ההיסטוריות" ועל חשיבות המסמכים הראשוניים הכלולים שם, ראו: Martin Kern, *The Stele Inscriptions of Ch'in Shih-huang: Text and Ritual in Early Chinese Imperial Representation*, New Haven: American Oriental Society 2000

כל הזכויות שמורות לחברה ההיסטורית הישראלית - תשפ"ג

HISTORIA

Editors:

OFER ASHKENAZI, MICHAL BIRAN, DANIELA DUECK,
RUTH GINIO

Guest Editors:

YURI PINES AND ALEXANDER YAKOBSON

Number 50 • March 2023

JOURNAL OF
THE HISTORICAL SOCIETY OF ISRAEL • JERUSALEM

Editorial Board:

*Prof. Steven E. Aschheim, Prof. Yosef Kaplan, Prof. Ranon Katzoff,
Prof. Ilana Krausman Ben-Amos, Prof. Benyamin Neuberger, Dr. Ilan Rachum,
Prof. Ron Robin, Prof. Shulamit Shahar, Prof. Aron Shai, Prof. Dror Ze'evi*

General Manager, The Historical Society of Israel: Dr. Ts'ela Rubel

Editorial Secretary: Mor Geller

Production Editor: Noa Greenwald-Assis

Published with the assistance of the Ministry of Culture and Sport

HISTORIA, Jerusalem, P.O.Box 10477, Israel 9110401

Tel: 02-5650444/5; Fax: 02-6712388

E-mail: historia@history.org.il

Website: www.historical.org.il

ISSN 0334-4843 • Printed in Israel

© All Rights Reserved, 2023

No part of this publication may be reproduced in any form or by any means,
electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage
or retrieval system, without permission in writing from the publisher.

Typesetting: Ronit Gilad • Printing: Alko Print, Jerusalem

CONTENTS

5	Yuri Pines and Alexander Yakobson	Introduction: Ancient Historiography in Comparative Perspective
11	Ellen O’Gorman	Imagined Ancestors: The Stories Roman History Tells about Itself
37	Yuri Pines	Early Chinese Historiography between Documentation and Didacticism
69	Nino Luraghi	The Historian’s Task in Classical Greece
95	Michael Shenkar	Empires without Historiography: History, Epic and Memory in Ancient Iran
	<i>Review Essays</i>	
111	Uri Zvi Shachar	Iris Shagrir, <i>The Parable of the Three Rings and the Idea of Religious Toleration in Premodern European Culture</i> , Jerusalem: Magnes Press, 2017.
121	Rotem Geva	Arie Dubnov and Laura Robson (eds.), <i>Partitions: A Transnational History of Twentieth-Century Territorial Separatism</i> , Stanford: Stanford University Press, 2019
131	Amos Megged	Stuart B. Schwartz, <i>Blood and Boundaries: The Limits of Religious and Racial Exclusion in Early Modern Latin America (The Menahem Stern Jerusalem Lectures)</i> , Brandeis University Press, Waltham 2020
V		English Summaries

Contributors

Prof. Yuri Pines	Department of Asian Studies, The Hebrew University of Jerusalem, yuri.pines@mail.huji.ac.il
Prof. Alexander Yakobson	Department of History, The Hebrew University of Jerusalem, yakobsona@mscc.huji.ac.il
Dr. Ellen O'Gorman	Department of Classics and Ancient History, University of Bristol, e.c.ogorman@bristol.ac.uk
Prof. Nino Luraghi	Faculty of Classics, University of Oxford, nino.luraghi@classics.ox.ac.uk
Prof. Michael Shenkar	Department of Islamic and Middle Eastern Studies, The Hebrew University of Jerusalem, michael.shenkar@mail.huji.ac.il
Dr. Uri Zvi Shachar	The Department of General History, Ben-Gurion University of the Negev, urisha@bgu.ac.il
Dr. Rotem Geva	Department of Asian Studies and Department of History, The Hebrew University of Jerusalem, rotem.geva2@mail.huji.ac.il
Prof. Amos Megged	Department of General History, University of Haifa, megged@research.haifa.ac.il

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in
Historical Abstracts and *America: History and Life*

SUMMARIES

IMAGINED ANCESTORS: THE STORIES ROMAN HISTORY TELLS ABOUT ITSELF

Ellen O’Gorman

This paper examines early Roman historical writing from the third to the first century BCE through comparison with the Chinese preimperial history, the *Zuozhuan*. It argues that Roman historiography emerges as an expression of cultural dominance to mirror Roman imperialist expansion in the Mediterranean. The paper goes on to explore evidence for the earliest forms of chronicle in Rome, the pontifical records, not to establish definitive answers about their connection to historical writing but rather to consider them as a quasi-mythical ‘imagined ancestor’ to historiography. Roman historians and rhetoricians orient their understanding of historiography through the attitude they take towards the pontifical records. Criticizing the sparseness of the records or their indiscriminating inclusion of trivial detail enables the historian to establish the values of historical investigation and narrative elaboration. At the same time, the historian deploys the authority of the priestly record to lend weight to the ‘civic voice’ of his own work, where he speaks for the Roman people and about their history. Within this civic voice, however, a tension subsists between the Roman magisterial order (to which most historians belong) and the Roman people on whose behalf political and military action is taken and later recorded.

SUMMARIES

EARLY CHINESE HISTORIOGRAPHY BETWEEN
DOCUMENTATION AND DIDACTICISM

Yuri Pines

History writing occupied an exceptionally important place in traditional Chinese culture, resulting in a huge volume of historical works. By contrast, in the centuries preceding the imperial unification of 221 BCE we have only one major text – the *Zuo Tradition* (*Zuozhuan*) – that resembles major imperial-era historical texts in terms of the thickness and sophistication of its narrative. In my article, I explore the reasons for this paradoxical contrast by focusing on the tension between documentation and didactic usages of the past in preimperial historiography. On the one hand, the earliest records of the past starting from the end of the second millennium BCE demonstrate the scribes' commitment to the meticulous recording of 'who, when, where, and what.' On the other hand, almost simultaneously fanciful accounts of the past emerged, aimed to validate the theory of the transfer of Heaven's Mandate as a manifestation of the 'just deserts' principle. The tension between accurate documentation and commitment to didacticism is palpable in most of the later historical and quasi-historical texts.

In the article I argue that *Zuozhuan* is exceptional in the balance it strikes between documentation and didacticism. Whereas much of the text is dedicated to the question of 'why' the events unfolded and which lessons could be gleaned from them, it is also fully committed to documenting the story of 'who, when, where, and what.' Moreover, *Zuozhuan*'s incorporation of a great variety of primary sources results in a much more nuanced and complex picture of the past than is common in other preimperial texts. However, in the centuries after *Zuozhuan*'s composition, what mattered for competing thinkers of the Hundred Schools of Thought was the clarity of the didactic message. This resulted in diminishing interest in historical accuracy, simplification of the narrative, and abandonment of 'unnecessary details' for the sake of the morally compelling bottom line. Consequently, manipulative stories of the past ('fake histories') proliferated, eventually undermining the appeal of historical argumentation in philosophical debates and, arguably,

SUMMARIES

of history writing in general. This trend was reversed when the great Han historian, Sima Qian (ca. 145–90 BCE) succeeded in rebalancing didacticism and historical accuracy. Thereafter, history writing regained its importance, eventually becoming the most prestigious occupation for the imperial literati.

THE HISTORIAN'S TASK IN CLASSICAL GREECE

Nino Luraghi

The essay surveys some key aspects of Greek historiography of the fifth and fourth centuries BCE. It dwells on the historians' strategies in order to claim authority for their texts; on the kinds of practices and information typically included in their works; on the way they created a chronological scaffolding for their works, in the absence of a shared system of time reckoning among the several *poleis*; on the relation between distance in time and perceived reliability of historical narratives; on the use of documentary evidence and the prevalent role of oral tradition and oral information more in general for the first phase, and the increasing role of written works by predecessors in a more advanced phase of Greek historiography; on the role of speeches delivered in *oratio recta* by historical actors, and on the ways such speeches were composed by the historians; and finally, on the preservation of historical information in the individual *poleis*, possibly in forms resembling the chronicles found in other cultures and ages.

SUMMARIES

EMPIRES WITHOUT HISTORIOGRAPHY: HISTORY, EPIC AND
MEMORY IN ANCIENT IRAN

Michael Shenkar

From the dawn of their history, the ancient Iranians preferred to transmit their literary and religious compositions orally. Even after they had established a series of successive empires that ruled a large part of the Middle East for centuries, no tradition of historical writing had ever emerged in the ancient Iranian world, and it seems that only administrative and economic texts were written down. Historical figures and events were molded in epic patterns and became part of the stories, poems and songs that were transmitted orally by professional storytellers. The ancient Iranians were concerned not with preserving the memory of concrete 'historical events' or 'facts,' but rather with creating a meaningful and colorful story. Another important aspect of historical memory in ancient Iran was keeping records of the length of each king's reign and creating a sequence of rulers. These were the two main components of historical memory in Ancient Iran.